JCL
Journal of the College of Languages
Open Free Access, Peer Reviewed Research Journal
http://jcolang.uobaghdad.edu.iq
Est.1994
P-ISSN: 2074-9279
E-ISSN: 2520-3517
2019, No.(40)
Pg.179-202

بنەماکانی هەڵوەشاندنەوە لە دەقی شیعریدا

Basis of deconstruction in poetic text

Asst. Prof. Abdulqader Hama Amin(Ph.D.):
Abdulqadir.muhammed@universul.edu.iq
Asst. Inst. Awara Faridoun Qadir: awara.qadir@univsul.edu.iq
University of Sulaymaniyah, Faculty of Languages, Department of Kurdish Language

(Received on 7/11/2018 – Accepted on 17/4/2019 – Published on 2/6/2019)

Abstract

Deconstruction theory is a theory that appeared After construction theory, and it tends, through some key principles, to reach the purposive and the main meaning of the text by the means of different perspectives. In other words, deconstruction is a critical literary theory and a contemporary philosophical approach that work together to reach exact concept of the text, and this is achieved through reading and analyzing the text. Therefore, deconstruction has specified some principles so as to reach the exact meaning of the text through these different principles.

Keywords: Deconstruction, text, poet, the signifier, Logocentrism, Difference, Trace, Grammatology, intertextuality.

بنەماکانی هەڵوەشاندنەوە لە دەقی شیعریدا

پ.د. عبدالقادر حمة امين محمد
م.ی. ئاوارە فريدون قادر
زانکۆی سلێمانی
کۆلێژی زمان
بەشی زمانی کوردی

پێشەکی:
تیۆری هەڵوەشاندنەوە تیۆرێکە پاش بوونیادگەری سەریهەڵداوە و دەیەوێت لەڕێگەی چەند بنەمایەکی سەرەکیەوە کار بۆ گەیشتنە واتای مەبەستدار و سەرەکی دەق بکات، لە ڕێگەی گۆشە نیگای جیاوازەوە. بەواتایەکی تر هەڵوەشاندنەوە تیۆرێکی ئەدەبی ڕەخنەیی و ڕێبازێکی فەلسەفی هاوچەرخە و پێکەوە کاردەکەن لەپێناو گەیشتنە چەمکی تەواوی دەقەکە، ئەمەش لەڕێگەی خوێندنەوە و ڕاڤەی دەقەکەوە دەبێت، بۆیە هەڵوەشاندنەوە چەند بنەمایەکی دیاریکردووە، تاوەکو لەڕێگەی ئەم بنەما جیاوازانەوە بگاتە واتای تەواوی دەق.
ئەم لێکۆڵینەوەیە پێکهاتووە لە دوو بەش، لە بەشی یەکەمدا باس لە چەمك و پێناسەی هەڵوەشاندنەوە و سەرهەڵدان و گەشەکردن و فەلسەفەی ئامادە و بنەما و ستراتیژەکانی هەڵوەشاندنەوە لە ڕوانگەی دریداوە کراوە.
لە بەشی دووەمدا بەپێی بنەماو ستراتیژەکانی هەڵوەشاندنەوە کار لەسەر دەقی شیعری کراوە و دەقی شیعری (تەلیسم)ی ئەنوەر قادر جاف وەك نموونە وەرگیراوە.

وشە سەرەکییەکان: هەڵوەشاندنەوە، دەق، شاعیر، لۆگۆسەنتەریزم، زانستی نووسین، دەق ئاوێزان.

بەشی یەکەم/
چەمك و پێناسەی هەڵوەشاندنەوە (Deconstruction)

هەڵوەشاندنەوە (بریتیە لە پلانێکی ستراتیژی لە خوێندنەوەدا، گرنگی دەدات بە پارچە (جوزئیە) پەرتبووەکان و بایەخدەدات بە هەموو ئەوانەی کە ئاڵۆز و دژ یەکن لە دەقەکەدا، لە ڕاستیدا ئەم خوێندنەوەیەی هەڵوەشاندنەوە لە رووی بیرۆکە و جێبەجێکردن و لێکدانەوە وە لەگەڵ گروپی ییل (Yale) ی ئەنگلۆسەکسۆنی لە فەلسەفەوە گواسترایەوە بۆ ئەدەب)1.

هەڵوەشاندنەوە لە بیر و بیرۆکە و ئامێر و یاسا و تەکنیك و میتۆدە جۆربەجۆرەکان پێکهاتووە، خاوەنی بابەتێکی تایبەتی نییە و چەمك و دەلالەتەکەی بەبۆچوونی دریدا (نە شیکارکردن و نە ڕەخنەگرتن و نە میتۆدە)2، ڕەنگە ئەم بۆچوونە بۆ سەرەتای سەرهەڵدانی هەڵوەشاندنەوە لە شەستەکانی سەدەی ڕابردودا ئاسایی بێت، بەڵام لە ئێستادا، کە بۆتە جێگای بایەخی ڕەخنەگران و توێژەران و چەندین لێکۆڵینەوەیان بەم میتۆدە ئەنجامداوە و تا ئێستاش بەردەوامە ئاسایی نییە، بۆیە وەك میتۆدێکی ڕەخنەیی ناودەبرێ، جگە لەوەش ئەگەر بێت و خوێندنەوەی هەڵوەشاندنەوە، کە درێدا ناوی ناوە "بگۆڕین بۆ(نەخوێندنەوە) یان (خراپ خوێندنەوە- Misreading)، ئەوا ئەمە ئیشکالیەتی نەبوونی وردیبە لەمیتۆدەکەدا، ئەگەرچی تیۆرێزەرانی هەڵوەشاندنەوە باوەڕیان وابێت کە هەڵوەشاندنەوە میتۆد نییە، لەو باوەڕداین دانانی دریدا بەوەدا کە هەڵوەشاندنەوە میتۆد نییە، بەو ئامانجەیە ئازادییەکی زیاتر بەخوێنەر ببەخشێت"3، بەگشتی هەڵوەشاندنەوە بوونیادی سیستماتیکی دەقی گوتار دەگەیەنێت، کە لایەنی پۆزەتیڤ و نێگەتیڤ (ئەرێنی و نەرێنی) ناوەوەی دەق ڕووندەکاتەوە و ئاشکرای دەکات، کە دریدا وەك ستراتیژێك بەکاریهێناوە و مشتومڕێکی زۆری لێکەوتەوە، سەرەتا وەك لایەنی زمانی بەواتای داڕمان – تێکدان – ڕووخان دێت، بەڵام لەئاستە دەلالیە هزرییەکەیدا دەوڵەمەندە و کار لەسەر هەڵوەشاندنەوەی گوتار و بیرە باوەکان دەکات، کە بە درێژایی مێژوو میتافیزیکای ڕۆژئاوای لەسەر دامەزرابوو، هەربۆیە جاك دریدا کاتێك زاراوەی هەڵوەشاندنەوەی بەکارهێنا "بۆ ئەوەی پاڵ بە کەلتووری خۆرئاواوە بنێت، تا دان بە بوونی (ئەو)ی تری بەرامبەرەوە بنێت، ئەوەش وەك پێداویستیەکی ئەپستمی بۆ تێگەیشتن و ناسینی خود لە سایەی چەمکی جیاوازیدا، و لە سایەی بەراوردکردنی خۆرئاوا لەگەڵ (ئەو)ی خۆرهەڵاتی، دوای ئەوەی چەندین سەدە ستراتیژیەتی خۆرئاوا بە سینترالیزیبوونی لۆگۆسی لە دەرەوەی خوددا، ڕۆڵی ئەویتری بەرامبەری وا نمایش دەکرد وەك ئەوەی پەراوێزێك بێت لەنێو بازنەیەکدا خول بخواتەوە و چەقی بازنەکەش خودی خۆرئاوایە)4.

سەرهەڵدان و گەشەکردن :

ئەگەرچی زاراوەی هەڵوەشاندنەوە لە دریداوە سەرچاوەی گرتووە، بەڵام ئەمە ناکاتە ئەوەی کە کاریگەری پێشتری لەسەر نەبووبێت، بەمانایەکی تر هەڵوەشاندنەوە پەیوەندیەکی زۆری بە فەلسەفەی نوێی ڕۆژئاواوە هەیە، چونکە ڕابەرانی هەڵوەشاندنەوە بە فەلسەفەی دیاردەگەرایی هۆسرەڵ کاریگەر بوون، بەتایبەتی لە خوێندنەوە و بەرهەمهێنانی واتادا و "دیاردە گەرایی ڕۆڵی بەرچاوی هەبوو لە سەرهەڵدانی هەڵوەشاندنەوەگەرایی"5، هەرچۆن جاك دریدا لە چاوپێکەوتنێکدا بە ڕاشکاوی دەڵێت: "سەرچاوەی فەلسەفەکەی من سێ بیرمەندە، ئەوانیش (هۆسرەڵ و هایدگەر و هیگل)ە، زیاتریش بە هۆسرەڵ کاریگەر بووم"6، چونکە (فەلسەفەی دیاردەگەرایی لە ڕووی ڕەخنەییەوە ئەوە دەردەخات، کە خوێندنەوە ئاوێتە

بوونی نێوان دەق و هۆشیاری تاکە کەسیە)7 و (خودی کارەکەی دریدا کاریگەری هۆسرەڵ (1859-1938)ی لە بابەتی فینۆمینۆلۆژیاکەیدا لە سەربووە، ئەمەش لەکتێبی (پێشەکی)دا، کە لە ساڵی 1962 بڵاوکراوەتەوە ڕەنگی داوەتەوە، لەگەڵ کۆمەڵێك وتار لەسەر هۆسرەڵ بەناوی (قسە و فینۆمینۆلۆژیا) La vaix le phenomeno ساڵی1967 بڵاوکراوەتەوە، جگە لەمەش دریدا کاریگەر بووە بە مارتن هایدگەر بەتایبەتی لە بابەتی ڕۆحدا (De lesprit,1987)، لەم ڕوانگەیەوە بۆچوونەکانی هایدگەر دەخاتە ڕوو، جگە لەمەش بۆچوونەکانی فرۆید سەرچاوەیەکی تری سەرهەڵدانی بیرۆکەی هەڵوەشاندنەوەیە، هەروەها نیتچەش (1844-1900) لە ڕووی ڕوخسار و ناوەرۆکەوە بەیەکێك لە ڕابەرانی هەڵوەشاندنەوە دادەنرێت، جگە لەمیش کەوتۆتە ژێر کاریگەری (ئەندریە لیروی – غورهان 1911-1986) لە بابەتی (گراماتۆلۆژی)دا و پێیوایە کارەکەی هۆکارێکی گرنگە بۆ دارشتنی هەڵوەشاندنەوە، چونکە هەردوو زاراوەی (exteriorization,program) بەکارهێناوە، جگە لەمەش لە چوارچێوە فەلسەفیەکەیدا یەکەم کەسە زاراوەی (in contrast to mietzshean demolition) بەکارهێناوە و تێیدا بایەخی سەرەکی بە هەڵوەشاندنەوەی دابونەریتە فەلسەفیەکانی ڕۆژئاوا داوە، بۆیە وشەی ئینگلیزی (decastruction) ڕەگەزێکی سەرەکییە لە دوو وشە وەرگیراوەکەی هۆسرەڵ، کاتێك لە دریدایان پرسی هەڵووەشاندنەوە چییە، دریدا دەڵێت"هیچ وەڵامێکی ئاسان و فەرمیم نییە و هەموو وتارەکانم هەوڵێك بوون بۆ دەرچوون لەم پرسیارە")8، هەر بۆیە بانگەشەی ئەوە دەکات (خوێندنەوەی هەڵوەشاندنەوە خۆی شیاوی هەڵوەشاندنەوەیە، چونکە بەڕای ئەو سەرجەم خوێندنەوەکان خراپ خوێندنەوەیە Misreading، بەو واتایەی هەوڵی سەپاندنی ستراتیجی نەسەقەکان بەسەر دەقدا دەدات)9 ، دریدا (خوێنەر و شیکەرەوەی زۆربەی بەرهەمەکانی ڕۆسۆ و سۆسێر و فرۆید و ئەفلاتۆن و جان جینیە و هیگڵ و مالارمێ و هۆسرل و ج.ل.ئۆستن و کانتە، لە شیکردنەوەیدا بۆ ئەو دەقانە ئەوەی خستۆتە ڕوو، کە لە ڕایەڵی جیاواز چنراون و هیچ یەکێ لەو دەقانە بوونیادێکی تەواوی نییە، و هەریەکێکیان جێگا بەویتر لەق دەکات و بەلاوەی دەنێت، ئەم جۆرە خوێندنەوەیەش بەشێوەیەکی تایبەتی لە بواری ڕەخنەی ئەدەبیدا خۆی دەسەپێنێت)10.

ئەگەر چی هەڵوەشاندنەوە لە ڕەخنەی هاوچەرخدا لە کۆتایی شەستەکانی سەدەی پێشوو لە فەرەنسا و لەبەرهەمەکانی جاك دریدا وەك کاردانەوەیەك لە دژی بوونیادگەرایی، و باڵادەستی زمان و بە سەنتەرکردنی عەقڵ، و زاڵبوونی زمانگەراکان بەسەر هەموو بوارەکانی مەعریفەدا، وەك هەنگاوێکی فەلسەفی سەریهەڵدا، میتافیزیکای خۆرئاوای خستە ژێر پرسیارەوە، بەماوەیەکی کەم (لە سەرەتای حەفتاکاندا کاریگەری لە فەرەنسادا دروستکرد، لە هەشتاکانیشدا بەهۆی کاریگەری دریداوە لە زانکۆی ییڵ و زانکۆی کالیفۆرنیا لە ئیرڤن، ڕەواجی پەیداکرد)11 ، واتە دریدا لە زانکۆی جۆنز هۆبکنز لە ساڵی (1966)دا وانەیەکی پێشکەشکرد لێرەوە دەرگای لەسەر هەڵوەشاندنەوەی بوونیادەکان کردەوە12، جگە لەمەش ڕەگ و ڕیشەی هەڵوەشاندنەوە لە ڕەخنەی هاوچەرخدا دەگەڕێتەوە بۆ ئەو سیمینارە کە لە زانکۆی جۆن هوبکنز Jhon Hopkins سازدرابوو لەسەر (زمانە ڕەخنەییەکان و زانستی مرۆڤناسی) لە ساڵی 1966ز، بەبەشداری کۆمەڵێك ڕەخنەگر و توێژەری وەك ڕۆلان بارت R. Barthes، تودوروف Todorov، لوسیان گولدمان L. Goldman، ج.لاکان J. lacan و جاك دریدا)13 ، بەڵام گروپی ڕەخنەگرانی (ییل yale) لە ئەمەریکای سەروو بە بنیاتێکی بیری جیاواز لە هەشتاکاندا کاریان لەسەر ڕەخنەی هەڵوەشاندنەوەی ئەمریکیی کردووە و لە ڕووی تیۆری و پراکتیکیەوە لەناو بزوتنەوەی هەڵوەشاندنەوەدا کاریگەریان هەبووە، بەتایبەتی پول دی مان، هارولد بلوم H.Bloom، جیفری هارتمان G.Hartman، هیلیس میللر H.Miller)14، ڕۆلان بارت، ئەگەرچی "لەهەمو ڕەخنەگرەکان زیاتر لە گریمانەکانی هەڵوەشاندنەوە

تێدەگەیشت و قبوڵی دەکردن، بەڵام لەگەڵ ئەمەشدا ڕەخنەی هەڵوەشاندنەوە لەهەموو ئەوروپادا ئەو چانسەی نەبو کە لەلای کۆمەڵەی (ییل) هەیبو"15.

لە فەلسەفەی هاوچەرخدا، جاك دریدا بەدامەزرێنەری فەلسەفەی هەڵوەشاندنەوە دادەنرێت، کە وەك شۆڕشێك وابوو بەسەر میتۆدە فەلسەفی و ئەدەبی و بیریەکانی پێشوتردا، بەتایبەتی لەدوای بوونیادگەری کەوەك بەرپەچدانەوەیەك بوو بۆی، پۆڵ بۆفییە دەڵێ: "(هەڵوەشاندنەوە درێژەپێدەری ڕەخنەی نوێیە)16 ، دریدا لە هەرسێ کتێبی (Grammatology,writing and difference,speech and phenomena) دا بۆچوونەکانی لەسەر هەڵوەشاندنەوە خستۆتە ڕوو،ئەمەش سەرەتایەکە لە مێژووی هەڵوەشاندنەوە17. ئەگەر هەڵوەشاندنەوە لە ئەورووپاوە دەستپێکردبێت، ئەوبە جۆرێك لە جۆرەکان لە ئەمریکای باکوردا بڵاوکرایەوە، و بە تایبەتیش لە ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکادا.

هەڵوەشاندنەوە و فەلسەفەی ئامادە :

فەلسەفەی هەڵوەشاندنەوە ڕەوتێکی نوێگەرییە و فەزای کراوە لەبەردەم گوتارەکاندا دەخاتەڕوو، دژی میتافیزیکای خۆرئاوایە، کە بەدرێژایی مێژوو یەکێ لە دووانە لێکدژەکان، (ئاخاوتن – نووسین)، (خێر – شەڕ)، (ڕووناکی – تاریکی)، (ئامادە – نائامادە)، (خۆرئاوا – خۆرهەڵات)، دەخاتە پێش ئەویتر و پەراوێزی دەخات، لە ڕوانگەی دریداوە هەڵوەشاندنەوە چاوخشاندنەوەیە بە بۆچوونە کۆن و بەسەرچوو و دووبارەکاندا، بە بۆچوون و تێڕوانینێکی سەردەمیانە و تێکشکاندنی بۆچوونە چەقبەستووەکان و لەباربردنی ئەو سەنتەرەی لەسەری بنیاتنراوە و کرانەوەی بە ڕوی تێڕوانینە جیاوازەکان، دوور لە باڵادەستکردن و دانانی هەر سەنتەرێك.

سەبارەت بە میتافیزیکای ئامادە دریدا دەڵێت: "دیاریکردنی بوونە بە هەموو واتاکانییەوە، دەکرێت ئەوە ڕوونبکەینەوە کە هەموو ئەو وشانەی پەیوەستن بە بنەماو پرەنسیپ و سەنتەرەوە بە بەردەوامی بە (ئامادە) ناو براون، جا ئەوە ناوی (ناواخن، بوون، مادە، خود) یان مەدلولی بوون، باڵا، وشیاری، ویژدان، خوا، مرۆڤ ... هتد بێت"18، بۆ زیاتر ڕوونکردنەوەی میتافیزیکای ئامادە ئاماژە بە چەند نموونەیەك دەکەین: لە کۆجیتۆی دیکارتدا (من بیر دەکەمەوە، کەواتە من هەم) من لە دەرەوەی چوارچێوەی گومانم لەبەر ئەوەی لە کردەی بیرکردنەوەدا ئامادەبوونم هەیەو بەشدارم لە پرۆسەکەدا کە ئەمەش بە پێی لۆژیك بوونی من و ئامادەییم دەسەلمێنێت.

نموونەی دووەم : بۆچوونمان دەربارەی کاتی ئێستا ئەو چرکە ساتەی ئێستایە کە تیاین و بوونی هەیە، داهاتو لە ئایندەدا دێتە بوون و دەبێت، ڕابردوش بوونی هەبووەو تێپەڕیوە، بەڵام لە ڕاستیدا بوونی هەردوکیان وابەستەیە بە بوونی ئێستاوە چونکە داهاتو ئامادەییەکی پێشبینیکراوە و ڕابردوش ئامادەییەکی تێپەڕیوە.

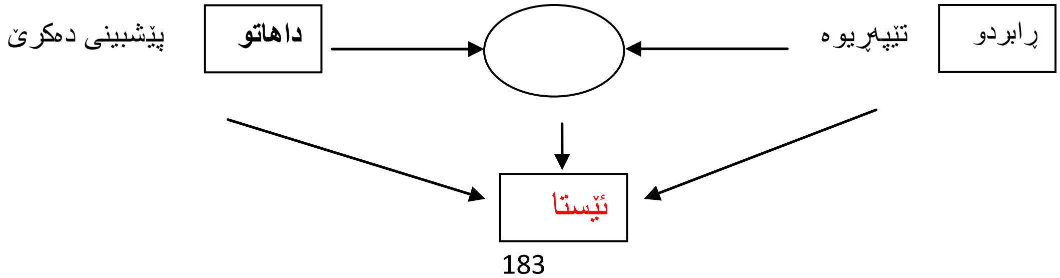

نموونەی سێیەم : بیرۆکەی واتایە (کاتێ وتووێژ لەگەڵ یەك دەکەین)، کە ئامادەیی وشیاری قسەکەر دەسەلمێنێ کە دواتر لە ڕێگەی ئەو ئاماژەو سمبولانەی بەکاری دێنێ و دەریدەبڕێت، ئەمەش بوونی واتا دەگەیەنێ لە هۆشی قسەکەردا لەکاتی قسە کردندا و واتای ئامادەیی واتایە لەنێو پرۆسەی قسە کردندا19.

هەڵوەشاندنەوە "ئامادە بوونێکی مادی نیشانە نییە و تەنها گەمەی جیاوازیەکانە، سیاق و جیاوازی واتا پێکدێنێ لە ڕێگەی خوێنەرەوە ئاستەکانی (ئامادە) و (نائامادە) دەچنە بازنەی دیالێکتیکەوە، چونکە هەموو وشەیەك لە زماندا بەرەو ئاستێکی دەلالیمان دەبات بەبێ ئەوەی واتای دیاریکراوو جێگیری هەبێت، هەموو واتاکان دەچنە خانەی (دواخستن)ەوە لە ژێر یاسای جیاوازی دا، واتە پێکهاتەو ڕەخساندنی واتا بەڕای (دریدا) لە ڕێگای بەردەوامبوونی (جیاوازیەکانە) لە پرۆسەی (نووسین و خوێندنەوە)دا، هەر لێرەشەوە ئاستەکانی (ئامادە) و (نائامادە) بەهۆی ئاسۆی جیاوازیەکانەوە دەستەبەر دەبێت و خودی خۆشی دەبێتە ئەسڵ"20.

بنەما و ستراتیژەکانی هەڵوەشاندنەوە :

هەڵوەشاندنەوە لەگەڵ ئەوەی میتۆدێکی ڕەخنەییە، بەڵام خاوەنی کۆمەڵێك بنەمایەو ئەم بنەمایانەش، هۆکاری سەرەکی بوونی میتۆد و پرۆسە ڕەخنەییەکەن، بێگومان فردیناند دی سۆسێر Ferdinand De Saussure بە دامەزرێنەری زانستی زمانەوانی دادەنرێت، لە ڕوانگەی ئەو وانانەی لە زانکۆی جنێف لە ساڵانی 1906-1911 پێشکەشیکرد21، سۆسێر هەندێ دوانەی زمانی دژی لەسەر بنەمای جیاکردنەوەی (زمان و قسەکردن) دانا، بەو پێیەی (زمان لە بنەڕەتدا سیستەمێکی کۆمەڵایەتی سەربەخۆ و دابڕاوە لە تاك، و بۆ بەدەستهێنانی پەیوەندی نێوان تاکەکانی کۆمەڵگا بەکار دەهێنرێت، لە کاتێکدا (قسە- وتن) بەکارهێنانێکی ڕاستەخۆ و هەستپێکراوی زمانە لە لایەن یەکێ لە ئەندامانی کۆمەڵگەی مرۆڤایەتیەوە، بە مەبەستی پەیوەندیکردن لەگەڵا یەکتریدا و کردارێکی خوویست و سەربەخۆیە، لەبەرئەوە وەسفکردنی پێکهاتەکانی زمان لە ڕوانگەی پەیوەندی نێوان تاکەکانەوە دەستەبەردەبێت، ئەمەش زمان دەکات بە دەستەواژەیەك لە نەسەقی نیشانە)22 ، دال La significant وێنەیەکی دەنگیە، مەدلول Sig nifie وێنەی بیریە(هۆش)، و دال ڕوانگەیەکی مادی لەخۆدەگرێت، چونکە پێکهاتووە لە دەنگ و ئاماژە و جوڵە و وێنەی هەستپێکرا و ...هتد، لە کاتێکدا مەدلول پێکهاتە بیریەکەیە و ناوەرۆك وەك بیر و واتا دیاریدەکات، ئاماژە (دلالە)ش لە پەیوەندی دال و مەدلول پێکدێ23 و بەبێ بوونی دال و مەدلول، دەلالەت دروست نابێ، چونکە دال و مەدلول وەك دوو دیوی دراوێك وان و خودی دەلالەش دراوەکەیە، کاری هەڵوەشاندنەوەش لەسەر واتاکە دەوەستێت، هەربۆیە سۆسێر گرنگیداوە بە زمان و وایداناوە (دالێکە و ئاماژەیە بۆ ئامادەیی، لە ڕێگەی بەستنەوەی دال بە مەدلولەوە بەپێی وێنەیەکی توندوتۆڵی لەخۆوە(اعتباطی)، و نووسینی خستۆتە خزمەتی وشەی وتراوەوە، کەلەم خاڵەدا دریدا لە دژی وەستاوەتەوە)24، چونکە "ستراتیژیەتی هەڵوەشاندنەوە زۆر لەوە گەورەترە کە تەنیا وەك میتۆدێك یان ڕەوتێك سەیری بکەین، بەڵکو دەشێ وەك پرۆژەیەکی گەورەی فرە ڕەهەند سەیری بکەین و بەکاریبهێنین"25و "هەڵوەشاندنەوە مەبەستێك نییە بۆ ڕوخان، هێندەی ئەوەی خوێندنەوەیەکە بۆ ڕزگارکردنی عەقڵ و دژەکانی واقیع"26.

کار و چڕبوونەوەی دریدا لەسەر هەڵوەشاندنەوە، چەند هەنگاوێکی ورد و دەسکەوتی دیاری بەدەستهێنا، گرنگترین دەستکەوتە ڕەخنەییەکانی پرۆژەکەی دریدا لە ڕەخنە هەڵوەشاندنەوەگەراییەکەیدا بریتین لە:

1- لۆگۆسەنتەریزم Logocentrism
2- جیاوازی، (الاختلاف- Difference)
3- جێکەوت Trace
4- زانستی نووسین (علم الكتابة-Grammatology)
5- دەقئاوێزان intertextuality
ئەم پێنج خاڵە بەرەو ئامانجێکمان دەبەن ئەویش ئەوەیە، کە هەموو شتێك لە پرۆژەی هەڵوەشاندنەوەگەرایدا کاتییە و ناهەمیشەییە، چونکە سەرجەم پێکهاتە و بوونیادەکان لە دۆخێکی بەردەوامی ناکۆتایدان، ئەمەش دەرئەنجامی داڕوخانی نموونەی مرۆڤایەتییە لە بەرامبەر دەقدا و ڕەتکردنەوەی تەقالیدە (ترادسیۆن) داهێنانییەکانی (الابداعیە) لەدایکبوونی بەرهەمی مرۆڤایەتییە و بێباوەڕییە بەڕاستی ڕەها و گێڕانەوەی هەموو شتێکە بۆ نا سەقامگیری27، واتە ڕەتکردنەوەی سەقامگیرییە.

1- لۆگۆسەنتەریزم Logocentrism

یەکێك لە بنەماکانی هەڵوەشاندنەوە کە جاك دریدا بەکاریهێناوە Logocentrism ە، بەواتای گردبوونەوە بەدەوری عەقڵدا، یان میتافیزیکای ئامادە، (کە وشەیەکی یۆنانییە بەواتای Logos (ئاخاوتن،قسە)، یان عەقڵا و مەنتیق دێت، کە کێڵگەیەگی دەلالی فراوانە، دەلالەتی زاراوەکەش بە ئامانجی بڵاوبوونەوەی ئامادە و گردبوونەوە بە دەوری (ئاخاوتن) و (عەقڵ) و مەنتیقدا بووە)28 ، و لەسادەترین پێناسەیدا (بەواتای بوونی دەسەڵاتێك یان ناوەندێکی دەرەوە، کە واتا دەبەخشێتە وشە و نووسین و بیر و نەسەقەکان و بە دامەزراوەییان دەکات)29، و (ستراتیژیەتی هەڵوەشاندنەوەی دریدا لەلایەنی فەلسەفەی ئەپستمیەوە، هەوڵەدات ئەوەمان بۆ ئاشکرا بکات، کە لۆگۆسەنترالیزمی خۆرئاوایی تەنیا و تەنیا وازییەکی زمانەوانییە، بەرزبۆتەوە بۆ ئاستی شارستانیەت)30، زاراوەکە ئاماژەیە بۆ ئامادەبوون و ئاخاوتن و عەقڵ و مەنتیق دەگەیەنێ، و لە فەلسەفەی خۆرئاوادا هەر لە سەردەمی ئەفلاتۆنەوە، وەك پێوەرێکی نموونەیی لە ڕووی بیر و داهێنانەوە سەیرکراوە، و فەلسەفەی خۆرئاوا فەلسەفەیەك بووە لەسەر بنەمای عەقڵ دامەزاوە و پێوەری زانیاری و ڕاستیش بووە، بەجۆرێك (ناوەندێتی زمان یان میتافیزیکای ئامادە، بنەمایەکی پەرەپێدەری ناوەندێتی دەنگ بووە)31 ، یاخود (هەژموونی دەنگ بووە بەسەر نووسیندا)32 ، و لەسەر بنەمای ناوەندێتی دەنگ Phonocentrism پێکهاتووە، کە ئاخاوتن پێش نووسین دەکەوێت، بەم شێوەیە لە ئەفلاتۆنەوە تا هایدگەر33، یەکەی دەنگ بەسەر یەکەی نووسیندا، یان ئامادە بەسەر نا ئامادەدا زاڵبووە و بەهۆی گرنگی عەقڵەوە حوکمی تەواوی واتای پێبەخشراوە، هەربۆیەش بۆچوونە عەقڵی و فەلسەفیەکان بوونە بنەما و پێوەری بیر و فەلسەفە. کاتێك دریدا "دێتە سەر وشەی لۆگۆس Logos ، جارێکی تر پشت بە تێگەیشتنی هایدگەر دەبەستێت، کاتێك ئەوەی پشت ڕاستکردەوە کە وشەکە لەلای گریکەکان دوو بەهای باڵادەستی هەیە، ئەوانیش واتای (وتن) و واتای (پەلهاویشتن)ە، بەمەش لۆگۆس هەستی خاوەندارێتی ڕاستی دەوروژێنێت. ئیتر لە تێڕوانین و کارکردنی هایدگەرەوە لەسەر وشەکە، دریداش ڕوانیە وشەکە و کاری لەسەر کرد و بەڕوخسارێکی هەستپێکراوی بوونی گوتار و جۆری ڕاستیەکەی دانا"34، گردبوونەوە بە دەوری عەقڵ و مەنتیقدا، بەواتای گردبوونەوەی وشەیە بەدەوری دەنگدا، بنەما و گرنگیەکەشی بۆ ئەفلاتوون دەگەڕێتەوە، کاتێك سەبارەت بە ئاخاوتن دەڵێت: (دیالۆگی ڕۆحێکی بێدەنگە لەگەڵ خود)دا35، ئەمەش بنەمای بنەڕەتی ئامادەیی قسەکەرە لەگەڵ خودی خۆیدا، کە نوێنەرایەتی ئامادەبوون و گردبوونەوەیە بەدەوری دەنگدا لە ناو ئاخاوتنی قسەکەراندا لە کات و شوێنێکی دیاریکراودا، کە کۆیان دەکاتەوە.

هەڵوەشاندنەوەی لۆگۆس لای دریدا "واتای (بێ عەقڵی)، یان (نا عەقلانییەت) نییە، بەڵکو مەبەستی دامەزراندنی هزرێکی پێشکەوتووە، کە لەسەر هەوڵدان بۆ ڕەتکردنەوەی میتافیزیکای ڕۆژئاوایی (میتافیزیکای ئامادە) دامەزراوە، ئەو میتافیزیکایەی ماوەیەکی زۆر هزری ڕۆژئاوای داگیرکردبوو و سیستەمی ڕۆژئاوایی زۆر بەتوندی گوزارشتی لێدەکرد، بەتایبەتی سیستەمی هیگل، کەمەیلی لەوەبوو بەشێوەیەکی گشتی ئەولەویەت بدات بەناوەرۆکێکی دیاریکراو لەسەر ئەو بنەمایەی کەکۆی مەدلولەکانە، هەروەها سیستەمی دی سۆسێر، کە لەسەر چەسپاندنی دووانەییەکانی وەك:(قسە/نووسین، ئامادەیی/غیاب، دەنگ/بێدەنگی، ڕاستی/خەون....هتد) دامەزراوە"36. عەقڵ و هۆش "پێدراوێکی دووانەی کۆن نین، بگرە لە ڕێگەی پەیوەندیان پێکەوە تێکەڵ بە ڕاستی دەبن، و هۆشێکی لەپێشینە بوونی نییە، بەڵکو دەرئەنجامێکە بەنزیکبوونەوەی بیر(فکر) بۆ بابەت لەدایکدەبێت"37.

ستراتیژی هەڵوەشاندنەوەو ڕەخنەگرتنی دریدا لە لۆگۆسێنترالیزمی خۆرئاوا، سڕینەوەو پشتکردنە مەرجەعیەتە خۆرئاواییەکە نییە، بەڵکو ڕەتکردنەوەو وەستانە لە دژی ئەو هزرە خۆرئاواییەی کە خۆی وەك سێنتەرێك نمایش دەکات و ئەوانیتر وەك پاشکۆو پەراوێزی خۆی دەبینێت، لەم چوارچێوەیەشدا پێیوایە خۆرئاوا تەنیا پەیوەستی ئاین و کولتووری مەسیحی و یەهودییەو، هەرچی ئاین و کولتوور ئیسلام و خۆرهەڵاتە دەبنە پەراوێز و پاشکۆ، بۆیە دریدا دژی هەر جیاکاریەکەو لەگەڵ هەڵوەشاندنەوەی هەر سێنتەرێکە، سەبارەت بەو خوێندنەوانەی کردوێتی دەڵێت: "لەو خوێندنەوانەدا کە هەوڵمداوە دایانمەزرێنم، بەلامەوە گرنگ نییە لەدەرەوە ڕەخنە بگرم، بەڵکو ئەوەی بەلامەوە گرنگە جێگیربوونە لەناو بوونیادە گونجاوەکانی دەق و دۆزینەوەی ناتەواویەکان، یان لێکدژیە ناوەکیەکان، تا لەڕێگەیانەوە دەق خۆی بخوێنێتەوە و خۆی خۆی هەڵبوەشێنێتەوە، ئەمەش ئەوە دەگەیەنێت دەق دوای جوڵەیەکی سەرچاوەیی خودی ناکەوێت، کە تێیدا دەق تەنها بەرەو خۆی بجوڵێت، بەڵکو لەدەقدا هێزی پێچەوانەیی هەن، کە دەق لەبار دەبەن و پارچە پارچەی دەکەن"38.

هەروەها (فۆنۆسێنتەریزم)یش یەکێکە لەو چەمکانەی دریدا کاری لەسەر دەکات و بەواتای ناوەندێتی یان سەنتەریزمی دەنگ دێت، ئەمەش واتای ئەوەیە دەنگ وەك سەنتەرێك خۆی نمایش دەکات و دەبێتە سەرەتا و بنەڕەتی گوتار لە میتافیزیکای خۆرئاوادا، کە هەر لە ئەفلاتونەوە تاوەکو هایدگەر سەرچاوەی گرتووە، ئەگەر "عەقڵ دەبێ بە لۆژیکی فەلسەفی، ئەوا دەنگیش دەلالەتە بۆ ئامادەبوونی قسەکەر، بە واتای دەنگ و عەقڵ لەناو سێنتەری وشیاری سیستەمێك لە ئامادە بوونیان سەلماندبوو، کەچی جیاوازی ئەو سیستەمە تێکدەشکێنێ، دەیەوێ لۆژیکێك بۆ زمان بدۆزێتەوە بیکات بە کۆتایی بیرکردنەوەکان، بەڵکو ئەو ئامادەییەش هەڵدەوەشێنێتەوە، کە هەر یەك لە عەقڵ و دەنگ دەبن بە کۆمەڵێك کۆد "39.

2- جیاوازی (الاختلاف- Difference) :

یەکێ لەو بنەمایانەی دریدا بۆچوونی ئامادەیی و نائامادەیی لەسەر دامەزراندووە بیری جیاوازییە، (واتا) لە ڕوانگەی جیاوازییەوە دەستەبەر دەبێت لە پرۆسەی نووسیندا، گرنگی جیاوازی لە بنیاتی (ئاخاوتن و نووسین)دا بەگشتگیرکردنی ستراتیژیەتەکەیەتی وەك هۆکارێك بۆ چاوپیاخشاندنەوە بەگوتاری (فەلسەفی و ئەدەبی)دا، لە پرۆسەی هەڵوەشاندنەوەدا، بەمەبەستی نەمانی دوانە لێکدژەکان، هەر بۆیەش دریدا گرنگیدا بە دارمانی سەنتەری بیری دوانە لێکدژەکانی وەك (ڕۆح – جەستە، فۆرم – واتا، سەر – خوار، خێر – شەڕ، تا بتوانێ دووانە لێکدژەکان هەڵبوەشێنێتەوە، کە فەلسەفەی خۆرئاوا دایڕشتبوو و بەشێك لەو چەمکانە

جێگای گرتەوە بەتایبەتی چەمکی جیاوازی)40 ، هەر بۆیە "ستراتیژی هەڵوەشاندنەوە گرنگی زۆری بە پەردەهەڵماڵین لەسەر دوالیزمە دژەکانی وەك ڕۆح/مادە دا، ئەوەی ڕوونکردەوە کە هیچ یەکێك لەم دوو وشەیە ناتوانێت واتا بگەیەنێت مەگەر بە خستنەپاڵ یان بەراوردکردن نەبێت بەوشەی تر"41، بەمپێیە (پرانسیپی جیاوازی لە ستراتیژی هەڵوەشاندنەوەدا لەسەر بنەمای ڕکابەریەکی بەهێزی نێوان دالەکانە و سنوورێکی داخراوی نیە و دەلالەتەکان بەشێوەیەکی کتوپڕ لەگەڵ دالەکان دەردەکەوێت و جارێکیتر ئامادەییان دەبینرێت، خوێنەریش هەوڵی دۆزینەوەیان دەدات، بەمجۆرە نائامادەیی واتا بەردەوام دەبێت لە دەقی ئامادەدا و دواخستنی دالەکان لە مەدلولەکانیان دەڕەخسێت، خوێنەر لەڕێگەی خۆیەوە دەق دەشکێنێ و لەگەڵ هەموو خوێندنەوەیەکی نوێدا واتای نوێ دەڕەخسێ)42 ، جاك دریدا بەدوای واتا جیاوازەکانی دایکرۆنی و سایکرۆنیدا دەگەڕا و زیاتر فۆکەسی دەخستە سەر واتای دیاکرۆنی، بەشێوازێك خستیە بەر لێکدانەوەی جیاواز و دژەکانی ناو دەق، ئەوانەی کە دەقیان لەسەر بنیاتنراوە، جگە لەمەش لە جیاوازیدا واتای وشەکان بەپێی کات و سەردەم و خوێندنەوە و ئاستە ڕۆشنبیری و ......تاد تاکەکان دەگۆڕێت، بۆیە وشەکانیش واتاکانیان دەگۆڕێت، بەمەش جیاوازی لە واتا و لێکدانەوەکاندا ڕوودەدات، جگە لەمەش هەڵوەشاندنەوە ئەو بنەما و بنچینانە پوچەڵدەکاتەوە کە لە بوونیادنانی دەقدا فۆکەسی خراوەتە سەر، لەپێناو دۆزینەوە و ئاشکراکردنی واتایەك کە نووسەرەکەی حسابی بۆ نەکردووە، واتە واتایەکی نائامادە لە دەلالەتەکانی زماندا، بەمەش چەقیەتی دەق هەڵدەوەشێنێتەوە بەبێ ئەوەی واتاکەی لەیەك شتدا یەکلایی بکاتەوە.

ڕووداوە دالەکان پشت بە جیاوازی دەبەستێت، بەڵام خودی ئەم جیاوازیانە بەرهەمی ڕووداوەکانن، کاتێك جەخت لەسەر جیاوازیەکان دەکەینەوە، دەردەکەوێت کە پشتبەستون بە ڕووداوی پێشووتر، بەو شێوەیە مرۆڤ لە لێکدانەوە بەردەوام دەبێت و بەردەوامیش (جیاوازی) بەرهەمدێنێ، واتە دژەکاری بەردەوام دەبێت، ئەم گواستنەوەیە دریدا بە جیاوازی (difference) ناوی دەبات، نیشانە (کۆکەرەوەی (دال-مەدلول)ە، بەڵام دریدا وایدەبینێت کە بەپێچەوانەوەیە، لەبەرئەوەی نیشانە جیاوازی هەیە لەگەڵ نیشانەکانی تر کە لە پێشودا هاتووە، ئەمەش وادەکات کە واتا بوونی نییە تیایدا و بەڵکو هەمیشە لە دواخستندایە)43 ، بەواتای هەم جیاوازی و هەم دواخستنیش دێت لەیەك کاتدا، هەر ئەمەشە کە جیای دەکاتەوە لە difference یەکەی سۆسێر، واتە بەرهەمەکەی سۆسێر بەشێوەیەکی ڕەخنەگرانە دەخوێنێتەوە و جیاوازی (difference)یەکەی سۆسێر دەگۆڕێت و دەیکات بە (differance)یەکەی خۆی"44، سۆسێر پێیوایە (زمان سیستمێکە لە ئاماژەدان)45 و لێکۆڵینەوەکان لە خاڵێکی دیاریکراودا یەکتر تەواودەکەن و حاڵەتی مێژوویی نییە و گەشەی کردبێ، لەبەر ئەوە هەموو هێمایەك پێکهاتەی (دال) و (مەدلول)ە، دال وێنەی دەنگیە و مەدلول تێگەیشتن و واتایە، و پەیوەندی نێوانیشیان بڕیارییە، بەڵام لای دریدا تەنها لە سنووری دال و مەدلودا نامێنێتەوە و دەبێت بە (دال –مەدلول-دال)، و پێی وایە "سۆسێر بۆخۆی لە لۆگۆسەنتەریزمدا چەقیوە و هەر بەو بۆنەیەشەوە زیاتر بایەخ بە (ئاخاوتن) دەدات نەك(نووسین). بۆ تێگەیشتن لە چەمکی (جیاوازی) دریدا سەرەتا دەبێ بگەڕێینەوە بۆ "زانای زمانناسی سویسری (فردیناند دی سۆسێر)، کە ڕای وایە سەرچاوەی واتا لە زماندا (جیاوازییە)، بۆ نموونە واژەی (بەڵەم) دەربڕی چەمکی شتێکە لەبەر ئەوەی جیادەبێتەوە لە وشەی (سەنگەر) و زۆر نیشانەی تریش لە زماندا، بەم پێیە واتا لە ئەنجامی جیاوازی نیشانەکانەوە سەر هەڵدەدات، کە دووبارە جیاوازی دروست دەبێت لە نێوان کۆمەڵێك نیشانەی تری وەك (پاڵتۆ، تیر) ، (شیر، نان)... تاد، بەشێوەیەکی تر (تیری ئینگلتن) دەڵێت: مانا لە نیشانەی زمانی ڕاستەخۆدا بوونی نییە، چونکە مانای نیشانە لە جیاوازیدایە لەگەڵ شتەکانی تر، بەدەربڕینێکی تر

ئامادەیە، لەبەرئەوەی مانا لەناو زنجیرە نیشانەکاندا بڵاوبۆتەوە و بەئاسانی جێگیربوونی نییە لە هەرنیشانەیەکدا، بەڵکو نواندنی حاڵەتێکی بوون و ئامادەییەکی هەمیشەییە لەهەر ساتێکدا "46.

جیاوازی لەسەر فەلسەفەی ئامادەیی و ئامادەنەبوون بوونیادنراوە. بەو واتایەی کە دالەکان چەند واتایەکی فرە و جیاواز هەڵدەگرن، و واتایەك ئامادە دەبێت و واتایەکی دیکە ئامادە نابێت. بەمەش جیاوازیەکان لە زۆربووندا دەبن، و مەدلولەکانیش ژمارەیان زۆرتر دەبێت لە ڕووی زیادبوونی بەردەوام و پوکانەوە و هەڵوەشاندنەوە و دواخستن و کەرتوپەرت کردنەوە. هەموو ئەمەش واتای ئەوەیە کە هەندێك یەکە ئامادەییان دەبێت و لە هەمان کاتدا هەندێکی دیکەشیان ئامادەییان نابێت.

3- جێکەوت (الأثر) Trace :

لەلای دریدا هێمایە، هێمایەك بەردەوام جێ پەنجەی خۆی لەسەر توخمەکان دیاریدەکات، ئەو هێمایە دریدا ناوی دەنێت جێکەوت Trace، واتە ئەو جێکەوتە بەردەوام لەنێو چرکەساتی ڕابردوو و ئێستا و ئایندەدا خۆی دەسەپێنێت، بەشێوەیەك وا لە توخم دەکات بۆ سەرچاوەی پێشووتری بگێڕدرێتەوە، ئەو تێڕوانینە بۆ کاری جێکەوت لەوەوە سەرچاوە دەگرێت، کە دریدا هەرگیز بڕوای بەوە نییە و دەشێت زەمەن و مێژوو بەگشتی، بەپێی ڕووگەیەکی هێڵکاری و نەخشەسازی دیاریبکرێت، بۆیە دەبینین دەڵێت: (من بانگەشەی دابەشکردنی زەمەن ناکەم، بە پێی ڕووگەیەکی هێڵی پێشووتر، ئێستا – دواتر/ ڕابردوو، یان ئێستا – ئایندە، ئەو چرکەساتانە لەگەڵ یەکتریدا دەژین، ڕابردوو بەردەوام ڕابردووە، بەبێ ئەوەی بە یەکجارەکی ڕابردوو بێت، ئێستا بەردەوام ئێستایە، بەبێ ئەوەی بەتەواوی هەمەکیانە ئامادەبێت، یان ئەوەندە ئامادەیە بەشێوەیەك دەبێتە هۆی نا ئامادەیی، بۆیە بەردەوام دەنگی ڕابردوو هەڵدەگرێت)47 ، بەم شێوەیە تێدەگەین جێکەوت و پرەنسیپی جێکەوتکاری لەنێو پرۆژە هزریەکەی دریدا کاردەکەن و شوێن پەنجەی خۆیان لەسەر توخمەکان هەڵدەکۆڵن و دیاریدەکەن.

بیری جێکەوت وەرگیراوەو ئەسڵ نییە، چونکە لە ئەنجامی جیاوازیەکانەوە هاتووە و فۆڕمێك نییە لە فرۆرمە ڕەهاکان و لە کارا بوونی (ئامادە)شدا دەبینرێتەوە کە (هەڵگری تایبەتمەندی دژە ئەویش (نائامادە)یە لەبری ئەوەی کە(نائامادە) پێناسە بکرێت بە سیفەتێك کە دژە دەتوانین مامەڵە لەگەڵ ئامادە بکەین، کە دیاردەیەکە لە دیاردەکانی نائامادەو جیاوازی)48 ، بەڕای دریدا پێناسەیەك بۆ جێکەوت بە ئامادەبوونێکی ڕەها ناکرێت (جێکەوت تەنیا لە خودی خۆیدا نییە و بەهاتنە ئارای ئەویترەوەیە)49 ، چەمکی جێکەوت بەواتای (سڕینەوەی شتێك و مانەوەی بەشێکی پارێزراوە لە نیشانەکان)50 ، و (ئەو بەها ئیستاتیکیەیە کە سەرجەم دەقەکان بەدوایدا دەچن)51 ، واتە تەنها ئاماژە نی یە بۆ سڕینەوە، بەڵکو ئاماژشە بۆ مانەوە، و ئاماژەیە بۆ بوونی شتێك و لە هەمان کاتیشدا دەسڕێتەوە و دیار نامێنێ، واتە ئامادە نابێت، ئەمەش دەچێتە خانەی پرۆسەی بەرهەمهێنانی نووسینەوە و بەرە و جێکەوتمان دەبات، هەر لەم چوارچێوەیەدا بنەمای زۆری واتا و پەرتبوون پێکدێت، کە ئاماژەیە بۆ گەمەی ئازادی نیشانەکان و ناجێگیری واتا.

4- زانستی نووسین Grammatology :

لە فەلسەفەی میتافیزیکای ڕۆژئاوا و ڕۆژهەڵاتیشدا جێگەی (لاوەکی) بۆ وشەی (نووسراو) و شوێنی سەرەکی بۆ وشەی (دەربڕاو)ە، دیارترین مەبەستی تیۆری دریدا گواستنەوەی شتەکانە لە زمانەوە بۆ

نووسین، دەقی نووسرا و بۆ چاپکراو، بەشێوەیەکی دیاریکرا و سەیری دەق دەکات و چڕبوونەوەش لەسەر نووسین بریتیە لە گواستنەوەی بایەخ و گرنگی لە قسەوە بۆ نووسین، گراماتۆلۆژیا (زانستی نووسین)، یەکێکە لە چەمکە بنەڕەتیەکانی میتۆدی هەڵوەشاندنەوە، دریدا بۆ ئەوە پێشنیازی کرد تاوەکو لە بەرامبەر میتافیزیکای ئامادەدا بۆستێتەوە.

جوناسان کیلەر وا پێناسەی نووسین دەکات: "بریتییە لەزنجیرەیەك نیشانەی بینراو کە لە نائامادەبوونی قسەکەریشدا کاری خۆی دەکات"52، بە پێچەوانەی قسەوە کە قسەکەر ڕاستەوخۆ دەبێت خۆی ئامادەبێت، یان هەست بە بوونی بکرێت ئەگەر بێت و تۆمارکراویش بێت، هەروەها جەخت دەکاتەوە، کە (نووسین پێش ئاخاوتنە، بەو پێیەی زنجیرەیەك نیشانەی بینراوەو لە نائامادەیی قسەکەردا کاردەکات، بە پێچەوانەی ئاخاوتنەوە کە لە سیستەمی مادی نیشانەکاندا بەرجەستە دەبێ لە کاتێکدا ئاخاوتن لە دەنگدا خۆی دەبینێتەوە)53. تزفیتان تودورف دەڵێ: "نووسین دوو واتای هەیە، کە واتا بەرتەسکەکەی بریتییە لە سیستەمێکی نەخشێنراو بۆ زمانێکی تۆمارکراو، بەڵام لە واتا گشتیەکەیدا بریتیە لە سەرجەم سیستەمە شوێنی و دەلالی و بینراوەکان"54، بەمپێیە نووسین نائامادەیی قسەکەرەو نیشانەو وشە تۆمار کراوەکان جیاوازە لە دەنگە تێکەڵەکانی ناو هەوا لە کاتی قسە کردندا، کە بەکۆتایی هاتنی قسەکردن دەنگەکانیش کۆتاییان دێت و توانای مانەوەیان نابێت و وندەبن ئەگەر بێت و تۆمار نەکرێت و نەنووسرێت، کەواتە هێزی مانەوە لە نووسیندایە نەك قسە کردن، هەر بۆیە (فەیلەسوفەکان ڕقیان لە نووسین بووەو دەترسان دەسەڵاتی ڕاستەقینەی فەلسەفە بڕوخێنێ)55. دریداش وا ئاماژە بە زانستی نووسین دەکات، کە"وەك هێڵێکی زانستی ئاراستەی میتافیزیکا دەکرێت و ڕەخنەی لێدەگرێت، دڵنیاشە لەوەی، کە (ئاخاوتن) زەمینەیەکی میتافیزیکی گەورەی زانستی و تەکنیکی و ئابووری خۆرئاوایە و لە زەمەنێکی دیاریکراودا بەسەر دەچێ"56، و جەخت دەکاتەوە "کە ناتوانین دەستبەرداری نووسین بین لەژێر هەر بارودۆخێکدابێت، و ناتوانرێت پێشبینی هیچ کۆمەڵگەیەکی بێ نووسین بکرێت. "ئاخاوتن و نووسین" دوو زاراوەی تەوەرین و لە چەمکە کۆنەکاندا واتای تایبەتی خۆیان هەیە، و (ئاخاوتن/ قسە) بایەخی زیاتر بووە لە (نووسین) و چەمکێکی لە پێشینە بووە، بەپێی چەمکە کۆنەکانیش نووسین-نووسراو نوێنەریکردنی وشەی ئاخاوتن/گوتراو بووە، دەبینین سۆسێر باڵادەستی و ڕۆڵی گرنگی بە ئاخاوتن/قسە بەخشیوە و لە پێش نووسین دایناوە، پێشنیازی ڕێبازێکی کرد کە (هەرشێوەیەك لە شێوەکانی لێکۆڵینەوە لە (نووسین) ڕەتدەکاتەوە ئەگەر بێت و دەنگەکەی گۆنەکرابێت)57 ، دریدا ئەوەی دەرخست کە سۆسێر کارێکی کردووە، ئەویش گردبوونەوەیە بە دەوری (دەنگ)دا (فۆنۆسەنتەریزم) و نووسینی ڕەتکردۆتەوە، دریدا وایدەبینێ و ڕوونیکردۆتەوە و ڕەخنە لە فۆنۆسەنتەریزم دەگرێ، چونکە بیری ڕۆژئاوایی بەگشتی بنەمای پەیوەندیەکی نابەرانبەریە لە نێوان ئاخاوتن و نووسیندا و پەیوەندیەکی تۆتالیتاریانەیە بەسەر نووسیندا و دوورخستنەوەیی و دانانی بە پاشکۆی ئاخاوتن/قسە، هەربۆیە دریدا ڕەخنەی لە گردبوونەوەی عەقڵ گرت بەناوی لۆگۆ سەنتەریزم Logo centrism، زاراوەیەکی تری بەکارهێنا دژ بە زاراوەی گردبوونەوە لە دەوری دەنگ (فۆنۆسەنتەریزم) ئەویش (زاراوەی گراماتۆلۆجیا - علم النحو – Dela grammatologie یەو ئەوەشی ڕەتکردەوە کە (نووسین)پاشکۆی (ئاخاوتن) بێت)58 ، واتە (نووسین هەڵگری زمانی ئامادە و پێشینە نییە، بەڵکو یەکەکانی زمان بەرهەمدێنێ و داهێنان بەرجەستە دەکات، دریدا ئاماژە بە دوو جۆر نووسین دەکات، یەکەمیان ئەو نووسینەیە کە لەسەر بنەمای ناوەندێتی عەقڵە و وشە ئامرازێکی دەنگیە و ئەبجەدیە، ئامانجی گەیاندنی وشەی وتراوە، دووەمیان نووسینی ڕێزمانی (سینتاکس)ی یان دوای بوونیادگەرییە، کە پرۆسە سەرەتاییەکەی زمان بەرهەمدێنێ، بۆیە نووسین دژی وتراوە و نوێنەری دەنگ نییە، (بوون)یش بەبێ نووسین مەحاڵە، ئەویش چوونە ناو زمانی جیاوازیە و

تەقینەوەی بێدەنگیەکانە)59 ، واتە جیاوازی بەرەنگاربوونەوەی پێکهاتە دەلالیەکانی ئاخاوتنە، بۆیە نووسین ئامادەبوونێکی پێشینەی واتا نییە، بەم پێیە نووسین پێش زمان دەکەوێت و خودی زمانیش لە دەقەوە سەرچاوە دەگرێت.

لە ڕوانگەی دریداوە (نووسین پێویستی بە باوك یان كوشتنی باوك نییە، چونکە خۆڕێکخەرە و وەك تارمایی وایە، لە نائامادەییا ئامادەیی خۆی دەردەخات و هەرجارەو بە شێوەیەکی نوێ دەردەکەوێ، ئەمەش واتای ئەوەیە دووبارە نابێتەوە، چونکە هیچ دانەیەك (نسخە)ی تری نییە تا ڕێگە بە دووبارە بوونەوەی بات)60 ، کەواتە نووسین خودی خۆیەتی و لەیەك کاتدا هەم باوکە و هەم کوڕیشە و پێویستی بە جێگرەوە نییە و دەگەینە ئەو باوەڕەی، کە ئاخاوتن واتای ئامادەیی دەگەیەنێت و نووسینیش واتای نائامادەیی، کەواتە بەبۆچوونی دریدا نووسین پێویستیە و زانست ناتوانێت پارێزگاری لە بوون و پێگەی خۆی بکات لە ڕێگەی نووسینەوە نەبێت، کە مانەوە و بەردەوامی بۆ دەستەبەر دەکات.

5- دەقئاوێزان intertextuality :

دەقئاوێزان بووەتە بنەمایەکی گرنگی ناو دەق، چونکە بە شێوەیەکی گشتی دەق بەبێ دەقئاوێزان نابێت و لەڕێگەی دەقئاوێزانەوە توانست و ڕادەی وەرگرتن و داهێنانی نووسەری دووەم دەردەکەوێت، لەبەرئەمەش چەمکی دەقئاوێزان لە قۆناغی ڕەخنەی نوێدا بایەخ و گرنگییەکی تایبەتی بۆ دەق و سەرچاوەکانی پێکهێنانی دەق هەیە، چونکە دەقی ئەدەبی توانای فراوانکردنی لەنێو دەقی تردا هەیە، بەمەش هەموو دەقێك دەبێتە بەشێك لە پێکهێنانی دەقێکی تر، ئەمەش وادەکات هەموو دەقێك لە چوارچێوەی یەك واتادا دانەخرێت، بەڵکو چەند واتایی بووەتە بنەمایەکی گرنگی دەق.

لە ڕاستیدا یەکێك لەکارە گرنگەکانی دەقئاوێزان دەرخستنی توانا و بەهێزی دەق و ئاستی ڕۆشنبیری و بەئەزمونی نووسەرە لەناو دەق و دیاریکردنی سەرچاوەی پێکهێنانە کە لەڕێگەی ئەم دیاریکردنەشەوە پێکهێنەرەکانی دەق و ڕادەی ڕۆڵ و پێگەیان و دەنگیان لەناو دەقە نوێکەدا دەردەکەوێت، بەگشتیش دەقئاوێزان بەشێوەیەکی ڕاستەوخۆ یان ناڕاستەوخۆ و لەڕێگەی نەستەوە یان هەستێکی بەکاربردن(توڤیف)ەوە هاتووەتە ناو دەقی دووەم، ئەم هاتنە ناوەوەش بەگشتی هەموو لایەنەکانی (بیری، ئەدەبی، وێنەیی، ...تاد) دەگرێتەوە. (بە شێوەیەکی بنەڕەتی هەموو ئەو پەیوەندیانەی کە دەبنە هۆی پەیوەستبوونی دەربڕینێك بە دەربڕینێکی تر پەیوەندی دەقئاوێزانییە، واتە دوو واژە، دوو دەربڕین، جۆرێك پەیوەندی دەلالی تایبەتیان هەیە کە ئێمە پێیان دەڵێین (پەیوەندی دیالۆگی)، واتە پەیوەندی دیالۆگی پەیوەندی دەلالیە لە نێوان هەموو دەربڕینەکاندا کە دەکەونە بازنەی واژەکانەوە)٦١.

جولیا کریستیڤا دەڵێت"هیچ دەقێك سەربەخۆ و دابڕاونییە لە دەقی تر"٦٢، واتە هەموو دەقێك لە دەقی ترەوە شت وەردەگرێت، یان دەقی تر شتی لێوەردەگرن و پێیوایە "شێوەکانی دەقئاوێزان لە دوو ئاستدا کۆ دەبێتەوە، ئاستێکیان بە شێوەیەکی لەخۆوەیەو بەبێ مەبەستە، کە تیایدا گوتاری نائامادە، دزە دەکاتە نێو گوتاری ئێستاوە بەبێ ئاگایی، ئاستی دووەمیان بە ئاگایی و مەبەستە و ئاماژە دەکات بە داڕشتنی گوتاری ئێستا بۆ دەقێکی تر، بە شێوەیەکی تەواو دیاریدەکات، تا دەگاتە پلەی دەقئاوێزانی"٦٣.

لە ڕوانگەی (بارت)ەوە "دەقئاوێزان لە دوو جەمسەرەوە سەرچاوە دەگرێت، یەکەمیان جەمسەری ڕۆشنبیری نووسەر، کە دەقەکە بەرهەمدێنێت، جەمسەری دووەمیان خوێنەرە کە لە خەزنکردنیدا جیاوازە لە

داهێنان، چونکە دەق بەشێوەیەکی تر بەرهەمدێنێت و لە ڕێگەی خوێندنەوە جیاوازەکانەوە دەق دەردەکەوێت، ئەویش لە ئەنجامی جیاوازی جەمسەری فکری هەریەکە لە خوێنەرەکان"٦٤.

دەقئاوێزان "پرۆسەیەکی هەمە ڕوخسار و ناوەڕۆکە، بەو واتایەی بەشێك لە سیماکانی وەك وەرگرتن، ناوهێنان،ئاماژە،...هتد، لەناو دەقەکاندا دەبینرێت، هەندێکیشیان پەیوەندیان بە لایەنی ناوەرۆك و شاردنەوەی بیرۆکەکانە لە ناودەقەکاندا، لەم پێناوەشدا هەندێك جار دەق وردوخاش دەکرێت، بۆ ئەوەی سەر لەنوێ لە وێنای دەربڕینەکانییەوە دەقێکی تر بنیادبنرێتەوە"65، و دەقئاوێزان کارێکی هەڵوەشاندنەوەییەو دەتوانێت بەهۆی پێوەرەکان دەقێك هەڵبوەشێتەوە بۆ چەند دەقێکی تر، دواتر پەیوەندیەکانی نێوان خودی نووسەر وخوێنەر و دەق بدۆزێتەوە.

هەر دەقێك گەر بێت و بەوردی لە ڕوانگەی دەقئاوێزانەوە سەیریکەین و تێی بڕوانین، "ئەوە بەدیدەکەین کە دەقێك یان چەند دەقێك بە شێوەیەکی ڕاستەوخۆ بێت یان ناڕاستەوخۆ، خزاونەتە نێو دەقەکەوە و لەگەڵ دەقەکەدا کارلێکیان کردووە و بوونەتە بەشێك لە دەقەکە و پارچەیەکی سەربەخۆیان پێکهێناوە، هەر بۆیە دەکرێت بڵێین دەقئاوێزان کەرنەڤاڵی دەقەکانە لەنێو دەقێکدا"66، هەڵوەشاندنەوە تیۆرێکی ڕەخنەیی فراوان و گشتگیرە و سەرلەنوێ خوێندنەوەی تێکستە ئەدەبی و فەلسەفی و ڕۆشنبیریەکانە، کە ڕووبەڕووی پرۆسەیەکی چڕوپڕ و پڕ ململانێ دەبنەوە، لە ئەنجامی دەقئاوێزانیان لەگەڵ دەقێك یان دەقەکانی تردا، و دەقئاوێزان پرەنسیپێکە لە پرەنسیپەکانی هەڵوەشاندنەوە و بەجۆرێك لە جۆرەکان ڕەتکردنەوەی ڕۆڵی نووسەرە، هەروەك ڕۆلان بارت ڕایگەیاندووە، چونکە (دەق پێکهاتەی نووسینی جۆربەجۆرە و لە ڕۆشنبیری جیاوازەوە سەرچاوەی گرتووە و لەگەڵا یەکتریدا ئاوێتەی دیالۆگ دەبن و هاوشێوە و دژ دەوستنەوە)67 ، بەم پێیە (هەڵوەشاندنەوە میتۆدێکی ڕەخنەیی گشتییە، هەوڵی دووبارە خوێندنەوەی دەقە فەلسەفی و زانستی-زانیاری (معرفي) و ڕۆشنبیری و داهێنانە جۆراوجۆرەکان دەدات، ئەم دەقانە بە چەند پرۆسەیەکی ئاڵۆزی دەرئەنجامی پەیوەندی دەقە دەقئاوێزانبووەکان (المتناصة) لەگەڵ یەکتریدا تێدەپەڕن)68.

دریدا لە ڕێگەی دەقئاوێزانەوە (سنوور لە نێوان دەق و دەقێکی تردا، کە لەسەر پرەنسیپی وەرگرتن (اقتباس) و بەیەکدا چوون و هاتنە ناوەوەی دەقەکان دامەزراوە، ناهێڵێت، لەبەر ئەوەی هەر دەقێك یان بەشێك لە دەقێك هەمیشە ئامادەیە و شیاوی گۆڕین و گواستنەوەیە بۆ سیاقێکی تر لە کات و زەمەنێکی تردا، هەموو دەقێکی ئەدەبی پوختە و پێکهاتەی کۆمەڵێك وشەیە، ئەم وشانەش پێشتر لە دەقی تردا بوون، هەرچۆن شیاوی گواستنەوەن بۆ دەقی تریش، بەم شێوەیەش هەڵگری مێژووی کۆن و بەدەستهێنراوە، ئالێرەوە هەڵوەشاندنەوە هات تاوەکو جەخت لە لە بەها و گرنگی دەق بکاتەوە، هەر چۆن دریدا دەڵێت هیچ شتێك لە دەرەوەی دەقدا بوونی نییە، لەبەر ئەوەی هیچ شتێك لە دەرەوەی دەقدا نییە، ئەوا هەڵوەشاندنەوە کار لە ناوەوەی دەقدا دەکات و بە دوای جێکەوتدا دەگەڕێت)69.

دریدا (وا دەڕوانێتە دەقەکان، کە پێویستی و پێکهاتەی زیاد لە گوتاری تاکەکەسییە، واتە لەناو دەقەکاندا (خود) بەدوای دایەلۆگی خودەکانی تردا دەگەڕێت، و لە هەمان کاتیشدا بەرهەمهێنی خوێندنەوەی جیاوازە)70، واتە واتای بەرهەمهاتوو واتایەکی ئامادە و ڕاستەوخۆ نییە، بەڵکو لە ڕێگەی داڵەکانەوە بنیاتی نوێ و مەدلولی جیاواز لەناو دەقدا پێکدێت، بەمجۆرە دەقئاوێزان دەق بەرەو دەلالەتی نوێ دەبات و بەرهەمهێنانی دەلالەتیش پەیوەستە بە زەمینەی مێژوویی و ڕۆشنبیری خوێنەرەوە. داهێنان لە ڕێگەی واتای ڕاستەوخۆوە نایەتە بەرهەم، بەڵکو لە نائامادەیی واتاوە دێتەدی، و فراوانبوونی بازنەی دەقئاوێزانیش پەیوەستە بە خوێنەرەوە، کە بەبەرهەمهێنەری دەق دادەنرێت، و لای هەڵوەشاندنەوەگەرانیش دەق گەمەی

داله‌كان و به‌یه‌كداچوونی ده‌قه‌كانه‌، و دژی ئاماده‌یی ڕاسته‌خۆی واتان و داهێنان له‌ ناڕاسته‌خۆیی واتادا ده‌بیننه‌وه‌، هه‌ر بۆیه‌ "خوێنه‌رانی هه‌ڵوه‌شاندنه‌وه‌ به‌دوای ده‌قئاوێزانی ده‌قه‌كاندا ده‌گه‌ڕێن و ده‌چنه‌ قوڵایی و واتا و خوێنه‌ریش له‌ناو ده‌قدا به‌ره‌و ئاسته‌كانی ده‌لالی ده‌بات، به‌مجۆره‌ چه‌مكی ده‌قئاوێزان لای ڕه‌خنه‌گرانی هه‌ڵوه‌شاندنه‌وه‌، چه‌مكێكه‌ دژی (ده‌قێتی) له‌ بوونیادگه‌ریدا، كه‌ ده‌قی ئه‌ده‌بی به‌لایانه‌وه‌ ده‌قێكی داخراوه‌ یان نه‌سه‌قێكی كۆتاییه‌ و شیكردنه‌وه‌ و ڕاڤه‌كردنیشی ده‌كه‌وێته‌ ئه‌ستۆی په‌یوه‌ندیه‌كان و یه‌كه‌كانی ناوه‌وه‌، كه‌ پێی ده‌وترێت نه‌سه‌قی بچووك (ده‌ق)، به‌ڵام ده‌قئاوێزان دژی ئه‌م حاڵه‌ته‌یه‌و ده‌قیش لایان پێكهاته‌یه‌كی داخراوو كۆتایی نییه‌، به‌ڵكو هه‌ڵگری جێكه‌وتی ده‌قه‌كانی پێشووتره‌، یان به‌ ده‌ربڕینێكی تر هه‌ڵگری جۆری ڕۆشنبیرییه‌"71، كه‌واته‌ ده‌قئاوێزان ده‌بێته‌ باسێكی ئێستایی، ئیتر گرنگ نییه‌ ده‌قه‌كانی ڕابردو هاتبنه‌ ناو ئه‌م ده‌قه‌ی ئێستا، به‌و واتایه‌ی ئه‌م ده‌قه‌ سه‌ر به‌ یه‌كێك له‌ ده‌قه‌ كۆنه‌كان بێت، به‌ڵام ئه‌وه‌ گرنگه‌ بزانرێت چۆن ڕۆڵی نوێی پێبه‌خشراوه‌ له‌ چوارچێوه‌ی ده‌قی ئێستادا، یان په‌رچه‌ كرداری خوێنه‌ر چییه‌ له‌ به‌رامبه‌ر ئه‌م ده‌ستێوه‌ردانه‌ی ده‌قی تر له‌ بنیادی ده‌قیدا، واته‌ ده‌قئاوێزان ته‌نها ده‌قی ئێستا زیندو ڕاناگرێت، به‌ڵكو ده‌قی نائاماده‌ و كۆنیش به‌ به‌رزی ده‌هێڵێته‌وه‌.

به‌شی دووه‌م/

بنه‌ماكانی هه‌ڵوه‌شاندنه‌وه‌ له‌ده‌قی شیعریدا، ده‌قی (ته‌لیسم)ی ئه‌نوه‌ر قادر جاف به‌نمونه‌:

ئه‌نوه‌ر قادر جاف یه‌كێكه‌ له‌ شاعیره‌ مۆدێرنه‌كانی ساڵانی حه‌فتاكانی سه‌ده‌ی ڕابردوو، به‌زمان و ستایلێكی جیاواز له‌ سه‌رده‌مه‌كه‌ی خۆی ده‌نووسێت، یه‌كێك له‌و شیعرانه‌ی كه‌پێویستی به‌ تێرامان و وردبوونه‌وه‌یه‌، ده‌قی (ته‌لسیم)ه‌، كه‌له‌ساڵی 1985 نووسراوه‌. شاعیر له‌م ده‌قه‌دا ده‌یه‌وێت په‌یامێكی تایبه‌ت له‌ قاڵبێكی گشتیدا بخاته‌ ڕوو، به‌و واتایه‌ی بنچینه‌ی ڕووداو خودی ژیانی تایبه‌تی شاعیره‌ و دواجار بۆ كۆمه‌ڵگه‌ی كوردی، كه‌ پێویسته‌ هه‌موان له‌پێناو ئامانجی مه‌به‌ستداردا ڕێگه‌ و كاروانه‌كه‌یان بكه‌ن به‌یه‌ك و به‌رگه‌ی ته‌لیسم و ئازاره‌ ده‌ستكرده‌كان بگرن.

ده‌قه‌ شیعریه‌كه‌:

ته‌لیسم
وه‌ك زڕه‌ی زه‌نگی زه‌واری،
كه‌ ڕێی دوور و هه‌وراز ده‌بڕێ،
ئاواتییه‌ بۆ هه‌وارێ ...
وه‌ك سۆزه‌ی شمشاڵی شوانێ،
نۆ پایزێ، به‌ربه‌یانێ...
ده‌ڕژێته‌ ده‌شتی خامۆش و
به‌ڕێ ده‌كا له‌نجه‌ی جوانێ...
ئه‌م دڵه‌ كوردانه‌ی ئێمه‌ش،
زۆر ده‌مێكه‌ كۆیله‌یه‌تی خستووه‌ته‌ ژێر پێیه‌وه‌ و
بانگی ئازادی زوو داوه‌...
به‌ڵام هێشتا ته‌لیسمی ڕه‌شی خۆخۆری و
دووبه‌ره‌كی بۆ نه‌شكاوه‌...72
24ی ته‌مووزی 1985

دەق لە ڕووی پراكتیكەوە: دەق بریتیە لە خوێندنەوە و هەڵسەنگاندنی ڕابردوو بە چەند ئاراستەیەكی جیاواز و یەك ئامانج و مەبەستدار، بۆیە ناونیشانی بە (تەلیسم) ناساندووە، تەلیسم بریتیە لەو جادووە بەهێزەی، كە بەزۆری لە دەقی ئەفسانە و داستانییەكاندا بوونی هەیە، بۆیە شاعیر دەیەوێت لە ڕێگەی ناونیشانەوە هێزی دەق ئامادە و بەهێز بكات، لەلایەكی تریشەوە دەیەوێت كردنەوەی تەلیسمەكە بكاتە هۆكاری ئاسایی كێشە و چارەسەر و گەیشتنە ئەنجامی دەقەكە، بۆیە شاعیر ڕاستەوخۆ لە تەلیسمەوە دەستی پێكردووە و دواتر دەیەوێت سەرە داوی تەلیسمەكە بناسێنێ، تاوەكو مەترسی تەلیسمەكە وابكات، خوێنەر بەدوایدا بچێت، وەك دەڵێت:

تەلیسم
وەك زڕەی زەنگی زەواریێ،
كە ڕێی دوور و هەوراز دەبڕێ،
ئاواتییە بۆ هەوارێ ...

شاعیر هەر لە سەرەتای دەقەكەوە ئەوەمان پێدەڵێت، هەموو شتەكان لە خاڵی سەرەتاوە دەستپێدەكەن، لەپێناو گەیشتنە ئەنجامی خۆیان، كەواتە هەریەكە لە شتەكان كارنامەی خۆیان هەیە، لە ڕێگەی كارنامە و بە ئەنجامگەیاندنی، دەگەینە مەبەستە سەرەكیەكەی شاعیر، بۆیە بەردەوام زڕەی زەنگ واتە ئاماژەی دەستپێك و بەرەو ئامانجی مەبەستدار، بەردەوامی جووڵانەوە و دەنگ واتە بەردەوامی و نەوەستان بە بێ وچان، واتە چوون و بەردەوامی و ئاگاداركردنەوەی دەوروبەر و هۆشیاركردنەوەیان، لەگەڵ ئەمەشدا خودی خۆی لەپێناو گەیشتن بە مەنزڵگەی خۆی ڕێدەكات، تاوەكو بگاتە ئەو شوێنەی مەبەستیەتی. جگە لەمەش وێنا و دیمەنێكی تری سەرنج ڕاكێش دەكێشێت، لەپێناو دەرخستنی ئاستی بەهێزی و بەردەوامی پەیامی شیعرەكە بۆ ئامانجەكەی، بۆیە لە ڕێگەی ئەو سۆزەی لە گەرووی شمشاڵی شوانێكەوە دێتە دەرێ لە بەرەبەیانێكی پایزیدا، یان سەرەتای بەیانێكی پایزدا و لەگەڵ ژینگەی پایزدا، ئاوازێكی غەمگین دەوروژێنێت، بەمەش كاریگەری و جێكەوت بەجێدەهێڵێت، بۆیە دووبارە شوان و شمشاڵ و ئاواز سیانەیەكی تەواوكراوی یەكترن لە پێناو بەخشینی ئاوازێكی وروژێنەری دەروونی و ناخی بە بەرامبەر، بۆیە ئەم سیانە ئاماژەی بوونی كەسێكی ئازاد و هەوایەكی ئازادە، بۆیە بەردەوام ئەم ئاوازانە لەناخی كەسێكی پاك و ئازاد و دوور لە كۆیلەی شتەكانەوە دەردەچێت، بۆیە كاریگەریەكان هێندە بەهێزن، لەگەڵ ئەمەشدا ئەو تەلیسمەی كە لە ناونیشاندا هێناویەتی، بەشێكە لەو ئاواز و ژینگەیەی نەتوانراوە خۆی لێ لابدات، وەك دەڵێت:

بەڵام هێشتا تەلیسمی ڕەشی خۆخۆری و
دووبەرەكی بۆ نەشكاوە...

شاعیر دەیەوێت بڵێت ئەم فەزا و ئازادیە لە تاكدا و تاكەكان بەدەر لە كۆمەڵ یاخود دابڕاو لە كۆمەڵگە ئازادن، بەڵام دواجار وەك كۆمەڵگە بەشێكی دانەبڕاون لە داب و نەریت و یاساكان و هێشتا هێزی خۆخۆری و دووبەرەكی ناوخۆیی لە نێوان كەسە نزیكەكاندا هەر ماوە و بەردەوامی خۆی هەیە، بۆیە شاعیر مەبەستیەتی ئەو پەیامەی لەپشت دەقەكەوەیە، كە بریتیە لە شكاندنی بەستەڵەكی ڕق و قین بیشكێنێت و گیانی تەبایی و ئازادی و پشتیوانی و یەكێتی بهێنێتە ناو كۆمەڵگە و خێزان، چونكە دواجار هەموان پێویستیان بەمەیە، بەڵام ئەوە بەرژەوەندیەكانە ڕێگری دەكەن لە گەیشتن بەم ئامانجە، بۆیە ئەمەشی وەك تەلیسم ناساندووە، شكاندنی تەلیسمیش پێویستی بە خەبات و شەونخونی و قوربانیدانە، بۆیە گەر دەمانەوێت

ئەم تەلیسمە لەناو کوردا چ وەك کۆمەڵگە لە ڕووی کۆمەلایەتی و سیاسیەوە چ وەك خێزان نەهێڵین، دەبێت بەردەوام بین لەسەر ئەو سەرەتا دەستپێکراوە و گوێ بەهیچ بەربەستێك نەدەین.

فەزای بێدەنگ: فەزای شیعر، بەشێکە لەپێکهاتەی دەق و واتاکەی، خودی فەزای بێدەنگیش بەشێکی دانەبڕاوە لە واتاکانی دەق، بەتایبەتی ئەو واتایانەی کە میتا زمان دەیگەیەنێت، بۆیە شیعر ئاوێنەیەکی پێچەوانەیە و تێیدا وێنەکان یاخود وێناو خەونەکان پێچەوانە دەکاتەوە، لەپێناو گەیاندنی واتای دەقی سێبەر و ناساندنی فەزای بێدەنگی دەق، چونکە فەزای بێدەنگی ئەو شوێنە شیعریەیە، کە شاعیر بەهوشیاریەوە بەکاریدەهێنێت، لەپێناو بەشداریکردنی لە واتا و وێنە و جوانییەکانی دەق.

فەزای بێدەنگ لە شیعرەکەدا بریتیە لە فەزایەکی سروشتی و بەهارەیی و تێیدا چەند تابلۆیەکی جیاواز و سروشتی لەناو ئەم فەزایەدا دەکێشێ، لەپێناو ناساندنی فەزای بێدەنگی گشتی دەقەکە، وەك دەڵێت:

وەك زڕەی زەنگی زەواریێ،
کە ڕێی دوور و هەوراز دەبڕێ،
ئاواتییە بۆ هەواریێ ...
وەك سۆزەی شمشاڵی شوانێ،

ئەم فەزایەی کە ئاسمانی شیعریی دروستکردووە، لە بنچینەدا لە فەزای ڕووداو و باسکردنی ڕووداوەکانەوە سەرچاوەی گرتووە، چونکە لە بنچینەدا لە ڕابردوو و ئێستا و ئاینده پێکهاتووە، بەڵام ئێستایی لەم زەمەنانەدا زۆر گرنگە، چونکە ئەو زەمەنە بێدەنگە دەخاتەوە ناو ڕووداوەکان، لێرەوە ڕووداوەکان دەخرێنەوە سەر ڕێگاکەی خۆیان، لەپێناو گەیشتنە ئاکامێکی دروست لە ڕووداو و واتاکان.

شاعیر دەڵێت:

ئەم دڵە کوردانەی ئێمەش،
زۆر دەمێکە کۆیلەیەتی خستووەتە ژێر پێیەوە و
بانگی ئازادی زوو داوە...

کەواتە لەناو مێژوودا زەمەنێکی شاراوە هەیە، کە بریتیە لە قبوڵنەکردنی ستەم و کارکردن بۆ ئازادی، بۆیە بەردەوام ئەم زەمەنە لەناو شیعردا ئەو واتا شاراوانەی لەخۆ گرتووە، کە شاعیر مەبەستی بووە بیڵێت، لە ڕێگەی میتاکانەوە، لەپێناو خۆ پاراستن لە ستەم و تاوانبارکردن. لەگەڵ ئەمەشدا ئەوەمان پێدەڵێت، کە ئەم زەمەنە بێدەنگیە بەردەوام بایەخی خۆی هەیەو لەڕێگەی ئەم بێدەنگیەوە بەردەوام هێزی نوێی واتاکان لەگەڵ سەردەمەکان درێژە پێدەدات.

فەزای جووڵە: شاعیر لە دەقدا و لە ڕێگەی سەردەمی ڕابردوو و ئێستا و ئاییندەوە، فەزایەك دەداتە خوێنەر، کە ڕاستەوخۆ لە ڕێگەی ئەم بەدوایەکدا هاتنەی سەردەمی دەقدا فەزایەکی جیاواز لە نێوان سەردەمەکان دابنێت، بۆیە ڕابردوو فەزایەکی خەماوی و پڕ لە کارەسات بۆ شاعیر پیشاندەدات، چونکە تێیدا چەندین جار کورد ئازاری جیاواز دراوە، لە پێناو مەبەست و ئامانجەکەیدا بەرگەی سەرجەم ئەم ئازارانەی گرتووە، بەڵام دواجار ئەو ئایندەیەی کە شاعیر لە ساڵی (1985) دیاریکردبوو دەکاتەوە ئێستا و ئایندەی ئەم قۆناغە و تێیدا فەزایەك دەخولقێنێت و ئەو ئامانجەی کە هەوڵی بۆ دەدا بەشێکی بووەتە ئەمری واقیع و کاری پێدەکرێت.

شاعیر بۆ گەیاندنی مەبەستە سەرەکیەکەی گوزارشتی خواستن و خوازەیی و وێنەیی بەکارهێناوە، لە پێناو دروستکردنی کاریگەری لەسەر بیر و ڕوانینی خوێنەر، شاعیر بەپێی هێزی کاریگەری و لە پێناو ناساندنی سەردەمی دەقەکەی، فەزایەکی خەماوی لە هەمان کاتدا هیوا بەخشی ئایندەیی دروستکردووە،

تاوەکو لەم ڕێگەیەوە هەم سەردەمی ڕابردوو هەم ئاینده بناسێنێت، و دوانەی دژی خەم و خۆشی بکاتە تەرازوی هاوسەنگی دەق.

برگسۆن دەڵێت: "کات بریتیە لە ماوە و کەرەستەی خودی ژیانی سایکۆلۆژی دەق"73، بەوەی "هیچ کەسێك وەك شاعیر هەست بە کات ناکات"74، بەمەش "کات وێنەیەکی گرنگی کارامەییەکانمانە بەهۆی پەیوەندی قوڵمان بە جیهانی ناوخۆیی مرۆڤەوە"75، کەواتە ئەوەی ڕابردوو بریتیە لە سەردەمی دابڕاو لە دەوروبەر و بوونی فشاری جەستەیی و دەروونی، بۆیە بەردەوام بەدوای هیوا و ئاواتەکانی ناخدا وێڵە و چاوەڕێی کات و سەردەمی داهاتووە، بۆیە دەڵێت: وەك زڕەی زەنگی زەواری،

کە ڕێی دوور و هەوراز دەبڕێ،

ئاواتییە بۆ هەواری ...

لەسۆنگەی خەمەکانی ڕابردوو و بەردەوامی هیواکان و لێکدانەوەی ڕووداوەکان، بۆیە فەزایەکی هیوا بەخش لەسەر ڕوانینەکانی ئاینده بونیاد دەنێت و لێرەوە ئەوە بەخوێنەر دەدات، کە هەموو هەوڵەکان و سەرەتاکان لە هەر کاتێکدا بێت، گەیشتنە ئەنجامیان هەیە و دەگەنە مەبەستی خۆیان، بەڵام ئەوەی ئەم پرۆسەیە دوا دەخات و بەردەوام گەورەترین گرفتە لە سستی تێپەڕینی سەردەمەکان.

لۆگۆسی ئەم دەقە بریتیە لە یەکگرتنی کەلتور و خەبات لەپێناو درووستکردنی لۆژیکێکی نوێ بۆ دەقەکە، و وەستانەوە بەرامبەر ئەو هێزەی هەمیشە وەك سەنتەری دەسەڵات و هێز خۆی دەناسێنێت و ئەوانیتر دەکاتە پاشکۆ و سوتەمەنی بەردەوامبوونی، لەگەڵ ئەوەشدا ئەوە ناشارێتەوە، کە دووبەرەکی و ناتەبایی ڕێگرە لەبەدیهێنانی ئەو ئامانجە و پێویستە ئەو تەلیسمە تیکبشکێنریت، بۆ گەیشتن بەهیواکان، بۆیە لۆگۆسی دەق بریتیە لەوەی، کە دەیەوێت ژیانێکی ئازاد و سەربەست لەپێناو گوزەرانێکی خۆشترا بهێنێتە دی، بۆیە هێزی لۆگۆس وەك کار و خەبات دەستپێکردووە لەپێناو گەیشتنە ئەنجام و پێکهێنانی پەیامی لۆگۆسەنتەریزمی دەق، وەك دەڵێت:

ئەم دڵە کوردانەی ئێمەش،

زۆر دەمێکە کۆیلەیەتی خستووەتە ژێر پێیەوە و

بانگی ئازادی زوو داوە...

بەڵام هێشتا تەلیسمی ڕەشی خۆخۆری و

دووبەرەکی بۆ نەشکاوە

جێکەوت ئەو هێمایەیە کە هەمیشە جێ پەنجەی خۆی لەسەر توخمەکان دیاریدەکات و بەردەوام لەنێوان ڕابردوو و ئێستا و ئاییندەدا خۆی دەسەپێنێت، و وا لە توخم دەکات بۆ سەرچاوەی پێشوتری بگێڕدرێتەوە، و قسە کردنە لەسەر کەلێن و بۆشاییەکانی دەق، واتە نیشانەکان چ ڕۆڵێك دەبینن و تایبەتمەندیەکانی نیشانە چین، خودی زڕەی زەنگ بەبێ هیچ ڕستەیەکی تر ڕاستەوخۆ جێکەوت لە دەروونی خوێنەردا دروست دەکات، چونکە پەیامێکی جیاواز و ڕاستەوخۆ و پەیوەست بە کەلتوری کوردەوە دەداتە خوێنەر و ڕاستەوخۆ لەگەڵ هەستەکانیدا یەکدەگرێت، بۆیە شاعیر لەڕێگەی ئاشنابوون بە کلتوور، ئەو دەربڕینانەی ڕاستەوخۆ کاریگەری و جێکەوتیان هەیە، بەکار دەهێنێت، وەك دەڵێت:

وەك زڕەی زەنگی زەواری،

کە ڕێی دوور و هەوراز دەبڕێ،

ئاواتییە بۆ هەواری ...

یان: ئەم دڵە کوردانەی ئێمەش،
زۆر دەمێکە کۆیلەیەتی خستووەتە ژێر پێیەوە و
بانگی ئازادی زوو داوە...

دیارە لە ڕێگەی جێکەوتی نەستی تاکی کوردەوە دەیەوێت ئەوە بڵێت ئەگەر کورد بە ڕووکەش و سیماکان ئەوە نیشاندەدات کە لەگەڵ زۆرداربێت، بەڵام لەناخیدا دژی کردارەکانی دەوەستێتەوە و هەرگیز زوڵم و ستەمی قبوڵا نەکردووە، ئەوەی وایکردوە، ناچاری و فشارە نەك متمانە و بڕوا بوون.

شاعیر یەکێکە لەو کەسانەی ئاشنایە بە گۆرانی شاعیر و کاریگەری ئەوی لەسەرە، هەر بۆیە ئاوازی شمشاڵی شوان کاریگەری لای ئەمیش دروستدەکات و هەروەك لە دەقی (ئافرەت و جوانی)76 ی (گۆران)دا بەدیدەکرێت، کاریگەری لەسەر شاعیر دروستکردووە و دەقئاوێزانی دەقەکەی شاعیر بووە و دەقئاوێزانی دەرەکی دروستکردووە و هەمان کاریگەری و جێکەوتی لای شاعیر بنیاتناوە، بەڵام بە وێناو بەکاربردنێکی جیاواز و لێرەوە شمشاڵ هەمان ئاشنایەتی دەروونی دروست دەکات و دەیەوێت هەمان جێکەوت دروست بکاتەوە. کاتێك دەڵێت:

لە گەرووی شمشاڵا، لە تەلی کەمان
گەلێ هەڵساوە ئاوازەی جوان جوان.

یان تەلیسم کە ناونیشانی دەقەکەی (ئەنوەر قادر)ە و ڕووپۆشی فەزای دەقەکەی کردووە، لای گۆرانیش بەهەمان شێوە بوونی هەیە، بەڵام بەوێنایەکی جیاواز.

کام تاسە، کام مەیل، کام چاوەنواڕی
تەلیسماوی یە وەك هی دڵداری؟ ...

لای ئەنوەر قادر تەلیسم ناونیشانی سەرەکی دەقەکەیە و بنەمای دەقەکەی پێکهێناوە و ڕۆڵی سەرەکی دەگێڕێت لە بنیاتی دەقەکەدا، بەڵام لای گۆران ڕۆڵێکی لاوەکی هەیە، کەواتە کاتێك ئەم وێنایە گوازراوەتەوە و هاتۆتە لای ئەنوەر قادر بەشێوەکی تر وێنای کردووە بەبەکاربردنێکی جیاواز، لای ئەنوەر قادر تەلیسم ئاماژەیەکی نێگەتیڤانەیە، بەڵام لای گۆران تەلیسمی دڵدارییە و ئاماژەیەکی پۆزەتیڤانەیە، هەرچۆن سۆزی شمشاڵ لای ئەنوەر قادر سۆزێکی خەماوی و ڕەشبینانەیە، بەڵام لای گۆران سۆزێکی پڕ جۆش و ئاوازە و گەشبینانەیە، هەر بۆیە دەقئاوێزان گەڕانە بەدوای واتای (نائامادە)دا، لە ڕێگەی تایبەتمەندییەکانی زمان و زەمینەی جیاوازەوە پێکدێت.

ئەنجام:

لە ئەنجامی ئەم لێکۆڵینەوەیە دەگەینە ئەوەی کە:

1- هەڵوەشاندنەوە تیۆرێکی ئەدەبی و فەلسەفی هاوچەرخەو ڕۆڵ و پێگەی گرنگی هەیە لەسەر شرۆڤە و لێکدانەوەی دەق، لە پێناو گەیشتنە واتای تەواوکاری دەق.

2- ڕووداوەکانی دەق لەخاڵی سفرەوە دەستپێدەکەن لەپێناو ئامانجێکی دیاریکراو.

3- دەقی (تەلیسم) یەکێکە لەو دەقانەی شاعیر (ئەنوەر قادر جاف)، کە زۆر لەبنەماکانی هەڵوەشاندنەوەی تێدا بەرجەستە دەبێت.

4- جیاوازی لەنێوان دەقەکاندا هۆکارێکە بۆ دۆزینەوەی واتای مەبەستدار، نەك ئاڵۆزکردنی ڕووداوەکان.

5- هەموو دەقەکان بۆ خۆیان جێکەوتێکن جیهانی شاعیر و ڕووداوەکانی دەوروبەر لەخۆدەگرن.

6- فەزای دەق فەزایەکی بەرفراوانە لەپێناو ڕوانین و واتای جیاوازدا.

پەراوێزەکان:

1. د. جميل حمداوي، نظريات النقد الأدبي في مرحلة ما بعد الحداثة، ص38.
2. جاك دريدا، الكتابة و الاءختلاف، ترجمة كاظم جهاد، تقديم محمد علال سيناصر، دار توبقال للنشر، دار البيضاء، ط1، 1988، ص60-61.
3. د.بەسام قطوس، دەروازەیەك بۆ میتۆدەکانی ڕەخنەی هاوچەرخ، ل206.
4. ڕێبین ڕەسول ئیسماعیل، خۆرئاوا و سێنترالیزمی لۆگۆسی، گۆڤاری ڕامان، ژمارە 43، کانوونی دووەم، 2000، ل35.
5. د. یادگار لەتیف شارەزووری، دیاردەگەرایی و ڕەخنەی ئەدەبی، چ1، چاپخانەی هێڤی، هەولێر، 2015، ل136.
6. عبدالله ابراهيم و اخرون، معرفه الأخر، ص34.
7. نسيمه الغيث، البؤرة و دوائر الأتصال، دراسة مفاهيم نقدية و تطبيقاتها، دار قباء للطباعة و النشر والتوزيع، القاهره، 2000، ص14.
8. Derrida, letter to a Japanese friend, in deride and difference, ed, david, wood and - Robert bernasconi, press.1985, p4 .
9. فاضل ثامر، اللغة الثانية، ص46.
10. جون ستروك، البنيوية و ما بعدها (من ليفى شتراوس الى دريدا)، ص207-208.
11. بول أرون، دينيس سان، الان فياك، معجم المصطلحات الأدبية، ترجمة: د. محمد محمود، مجد المؤسسة الجامعية للدراسات و النشر و التوزيع، الطبعة الاولى 1433هـ، 2012م، ص363.
12. د.عبدالغزيز حمودة، المرايا المحدبة - من البنوية الى التفكيك، الكويت، نيسان 1998، ص 163 -164.
13. د. بسام قطوس، المدخل الى مناهج النقد المعاصر، دار الوفاء للطباعة و النشر، الطبع الأولى، 2006، ص148-149.
14. د. بسام قطوس، المدخل الى مناهج النقد المعاصر، ص152.
15. خوسية ماريا بوثويلو ايفانوكس، نظرية اللغة الادبية، ترجمة: حامد ابو احمد، دار الغريب للطباعة و النشر، ط 1، 1992، ص 146-147.
16. حەمە سەعید حەسەن، لە بنیاد خوازییەوە بۆ هەڵوەشاندنەوەی دەق، ل13.

17. د. محمد عناني، المصطلحات الأدبية الحديثة، دراسة و معجم انكليزى/عربي، الشركة المصرية العالمية للنشر لونجمان، ط2، سنة1997، ص132.
18. جون جون ستروك، البنيوية و ما بعدها (من ليفي شتراوس الى دريدا)، ترجمة : د.محمد عصفور، عالم المعرفة، سلسلة كتب ثقافية شهريه يصدرها المجلس الوطني للثقافة و الفنون و الأداب، الكويت، شباط1996، ص 215 – 216.
19. جون ستروك، البنيوية و ما بعدها (من ليفي شتراوس الى دريدا)، ص216.
20. پ.ی.د عبدالقادر حمه امين محمد، بنەماكانى هەڵوەشاندنەوە، گۆڤارى زانكۆى سلێمانى، بەشى B، گۆڤارێكى زانستيیە بەشى زانستە مرۆڤايەتيەكانى زانكۆى سلێمانى دەريدەكات، ژمارە (40) ئايارى 2013، ل37.
21. حبيبه دباش، فلسفة الحضور و الغياب عند جاك دريدا، رسالة ماجستير، اشراف: د.لخضر مذبوح، جامعة منتوري، كلية العلوم الانسانية و علوم الاجتماعية، قسم الفلسفة، الجمهورية الجزائرية الديموقراطية الشعبية، وزارة التعليم العالي و البحث العلمي، سنة 2008-2009، ص19.
22. عبدالصبور شاهين، علم اللغة العام، مؤسسة الرسالة، بيروت-لبنان، ط7، 1986، ص24.
23. زكريا ابراهيم، مشكلات فلسفية، مشكلة البنية أو أضواء على البنيوية، دا مصر للطباعة، مكتبة مصر، ص49.
24. حبيبة دباش، فلسفة الحضور و الغياب، ص24.
25. عەبدولستار پيرداود حەسەن، هەڵوەشاندنەوەگەرايى لە ئەدەبى كورديدا لە تيۆرەوە بۆ پراكتيزەكردن، زانكۆى سەڵاحەدين، هەرێمى كوردستان-عيراق، وەزارەتى خوێندنى باڵاو توێژينەوەى زانستى، ئەيلولى 2010، ل12.
26. علي الحرب، هكذا اقرأ ما بعد التفكيك، ص166.
27. د. عماد حسين محمد، بئار النص، ص61.
28. جاك دريدا – ما الأن؟ ماذا عن غد؟ ص31.
29. د.عبدالعزيز حمودة، المرايا المحدبة-من البنيويية الى التفكيك، ص 378.
30. جاك دريدا، دەرمانخانەى ئەفلاتون، وەرگێرانى لە عەرەبيەوە: ڕێبين ڕەسول ئيسماعيل، چ1، 2015، ل51.
31. د.يوسف وغليسي، اشكالية المصطلح في الخطاب النقدي العربي الجديد، ص359.
32. د.يوسف وغليسي، اشكالية المصطلح في الخطاب النقدي العربي الجديد، ص360.
33. مارتن هايدگەر، فەيلەسوفێكى ئەڵمانييە، لە 26ى سيبتەمبەرى 1889 لە باشورى ئەڵمانيا لەدايك بووە و لە 1976 كۆچى دوايى كردووە، لە زانكۆى فرايبورغ خوێندويەتى و بايەخى بە كێشەكانى بوون و تەكنيك و سەربەستى و ڕاستى و چەندين بابەتى تر داوە، و دامەزرێنەرى دياردەگەراييە.
34. د. يادگار لەتيف شارەزوورى، دياردەگەرايى و ڕەخنەى ئەدەبى، ل138، هەروەها بڕوانە معجم المصطلحات الأدبية المعاصرة، عرض و تقديم و ترجمة: د. سعيد علوش، دار الكتاب اللبناني، بيروت، ط1، 1985، ص200.
35. عبدالله ابراهيم و اخرون، معرفه الاخر- مدخل الى المناهج النقديه الحديثة، ص 125.
36. د.بەسام قطوس، دەروازەيەك بۆ ميتۆدەكانى ڕەخنەى هاوچەرخ، ل 188.
37. جاك دريدا – ما الأن؟ ماذا عن الغد؟ ص99.
38. جاك دريدا، الكتابة و الاختلاف، ترجمة: كاضم جهاد، تقديم محمد علال سيناصر، دار توبقال لنشر، بيروت، الطبعه الاولى، 1988، ص49.
39. نيهاد جامى، سيمۆلۆژياى دريدا، گۆڤارى نما، ژمارە 9-10، ل129.

40. عبدالله ابراهيم و اخرون، معرفه الاخر، ص122.
41. د. یادگار لەتیف شارەزووری، دیاردەگەرایی و ڕەخنەی ئەدەبی، ل 139.
42. د.بشير تاوريريت بالاشتراك مع سامية راجح، التفكيكية في الخطاب النقدي المعاصر، ص54.
43. هيام عبد زيد عطية عريعر، الخطاب النقدي العربي المعاصر و علاقته بمناهج النقد الغربي، تموز للطباعة و النشر و التوزيع، دمشق، ط1، 2012، ص322.
44. بەختیار سەجادی، تیئوری هەڵوەشاندنەوە، گۆڤاری سروە، ناوەندی بڵاوکردنەوەی فەرهەنگ و ئەدەبی کوردی، ساڵی شازدەهەم، ژمارە 173، ساڵی 2000، ل15.
45. تيري ايغلتن، مقدمة في النضرية الأدبية، ترجمة: عاصم اسماعيل الياس، دار الشؤون الثقافية العامة، بغداد، 1992، ص106.
46. پ.ی.د عبدالقادر حمه امين محمد، بنەماکانی هەڵوەشاندنەوە، ل36، هەروەها بڕوانە مقدمة في النضرية الأدبية، تيري انكلتن، ترجمه: ابراهيم جاسم علي، دار الشؤن الثقافية العامة، بغداد، 1992، ص139-140.
47. جاك دريدا، دەرمانخانەی ئەفلاتۆن، ل115.
48. عادل عبدالله، التفكيكية، ارادة الاختلاف و سلطة العقل، دار الحكمة للنشر و التوزيع و الطباعة، ط1، 2000، ص89.
49. عادل عبدالله، التفكيكية، ارادة الاختلاف و سلطة العقل، ص94.
50. جاك دريدا، الكتابه و الاوختلاف، ص27.
51. د. أحمد عبدالحليم عطية، ما بعد الحداثة والتفكيك، مقالات فلسفية، دار الثقافة العربية، القاهرة، 2008، ص207.
52. د. عبدالله ابراهيم، المركزية الغربية، ص327، یان بڕوانە ، Jonathan culler, on deconstruction (New York, cornell university press, 1986) P.19.
53. عبدالله ابراهيم، سعيد الغانمي، عواد علي، معرفة الأخر، ص 132.
54. عبدالله ابراهيم، سعيد الغانمي، عواد علي، معرفة الأخر ، مدخل الى مناهج النقدية الحديثة، المركز الثقافي العربي، بيروت، ط2، 1996، ص132.
55. رامان سيلدن، النضرية الأدبية المعاصرة، ترجمة سعيد الغانمي، دار الفارس للنشر و التوزيع، المغرب، ط1، 1996، ص131.
56. هبرماس، القول الفلسفي للحداثة، ترجمة: فاطمة الجيوشي، منشورات وزارة الثقافة، سورية-دمشق، 1995، ص259.
57. جاك دريدا – ما الأن؟ ماذا عن غد؟ الحدث، التفكيك، الخطاب، اشراف: محمد شوقى الزين، دار الفارابي، بيروت – لبنان، ط1، 2011، ص41.
58. جاك دريدا – ما الأن؟ ماذا عن غد؟ ص42.
59. عبدالله الغذامي، الخطيئة و التكفير ، ص51.
60. حبيبة دباش، فلسفة الحضور و الغياب، ص87.
61. تزفيتان تودوروف، ضمن - المبدأ الحواري، ترجمة: فخري صالح، دار الشؤون الثقافية العامة, العراق - بغداد، ط1، 1992، ص 82 .
62. د. ابراهيم مصطفى محمد الدهون، التناص فى شعر ابى العلاء المعري، عالم الكتب الحديث، الاردن،2007، ص13.
63. محمد عزام، النص الغائب(تجليات التناص فى الشعر العربي)، منشورات اتحاد كتاب العرب، دمشق، 2001، ص38.
64. عبدالباسط مراشده، التناص في الشعر العربي الحديث، اطروحة دكتورا، جامعة الاردنية، عمان، 2000، ص16.

65. ئاوارە فەرەیدون قادر، دەقئاوێزان لەشیعرەکانی (ئەنوەر قادر محمد)دا، ل 18-19.
66. ئاوارە فەرەیدون قادر، دەقئاوێزان لەشیعرەکانی (ئەنوەر قادر محمد)دا، ل 24.
67. فاضل ثامر، اللغه الثانية، في اشكالية المنهج و النضرية و المصطلح في الخطاب العربي النقدي الحديث، بيروت، ط1، 1994،ص130.
68. د. عماد حسين محمد، بئار النص، ص60.
69. د. أحمد عبدالحليم عطية، ما بعد الحداثة والتفكيك، ص207-208.
70. د. بشير تاوريت، التفكيكية فى الخطاب النقدي المعاصر، دار رسلان للطباعة والنشر والتوزيع، سوريا، دمشق، ط1، 2008،ص64.
71. پ ی.د. عبدالقادر حمه امين محمد، بنەماکانی هەڵوەشاندنەوە، ل42.
72. ئەنوەر قادر محمد، زریان و زایەڵە و زنار، بەڕێوەبەرایەتی گشتی چاپ و بڵاوکردنەوە، چاپخانەی دلێر، سلێمانی، 2004، ل124.
73. الكسيس كاريل، الانسان ذلك المجهول، ترجمة: شفيق اسعد فريد، قاهرة، 2000، ص189.
74. جيزى منصور، ابواب و مرايا، دار الكتب و الوثائق العراقية، 1987، ص72.
75. هانز ميرهوف، الزمن في الادب، ترجمة: سعيد الغانمي، مؤسسة سجل العرب، 1972، ص7.
76. دیوانی گۆران، کۆکردنەوەی محمدی مەلا کریم، بەرگی یەکەم، چاپخانەی کۆڕی زانیاری عیراق، بەغداد 1980، ل10.

الاسس التفكيكية في النص الشعري

ا.د. عبدالقادر حمه امين محمد
م.م. أواره فريدون قادر

جامعة السليمانية / كلية اللغات/ قسم اللغة الكردية

خلاصة البحث

نظرية التفكيك هي نظرية ظهرت بعد نظرية البنيوية، وتميل، من خلال بعض المبادئ الأساسية، للوصول إلى الهدف الهادف والمعنى الرئيسي للنص بوسائل مختلفة. بعبارة أخرى، التفكيك هو نظرية أدبية نقدية ونهج فلسفي معاصر يعملان معاً للوصول إلى مفهوم دقيق للنص، ويتم تحقيق ذلك من خلال قراءة وتحليل النص. لذلك، حددت التفكيكية بعض المبادئ لتصل إلى المعنى الدقيق للنص من خلال هذه المبادئ المختلفة. لذلك نجد بأن النقاد و الدارسون أهتموا بهذه النظرية و أصبح من الأسس المهمة في تحليل المعاني و الدلالات الذي يحمله النص، و مع كل ذلك إلا أننا نجد بأن هذه النظرية أيضا لها وجهات نظر مختلفة في عملية تحليل النص حيث أنها تختلف مع وجهات نظر سابقة، وبعبارة أخرى، يحاول التفكيك تقديم تفسير جديد وأصيل للسياقات التي يعالجها.

وقد توزعت خطة الدراسة على مقدمة و فصلين، تعقبها خاتمة لخصت أهم النتائج التي توصلت إليها الدراسة:

الفصل الأول: عرض عام للتفكيك، كمفهوم ومصطلح، ثم تأريخ ظهورها وتطورها، ثم الحديث عن فلسفة الحضور و الاسس و استراتيجية التفكيك من نظرة جاك دريدا.

الفصل الثاني: التحليل التطبيقي للنص على وفق مبادئ و استراتيجيات التفكيك، وقد وقع التطبيق على مختار شعري من الشاعر: (أنور قادر جاف) بعنوان (تەلیسم) اي (الطلسم).

الكلمات المفتاحية: التفكيك، النص، الشاعر، الدال، المدلول، اللوكوس، الأختلاف، الأثر، علم الكتابة، التناص

پ.د. عبدالقادر حمة امين محمد

عبدالقادر محمد امين، لەساڵی ١٩٥٠ لە قەزای ماوەت سەر بە پارێزگای سلێمانی لەدایک بووە. تایبەتمەندی ئەکادیمی بریتییە لە (ڕەخنەی نوێ لە ئەدەبی کوردیدا)، ناونیشانی نامەی ماجستێرەکەی بریتییە لە(وێنەی شیعری لە

ڕێبازی ڕۆمانسیزمی کوردیدا)، ناونیشیانی دکتۆراکەی بریتیی لە (بنیاتی کارنامەیی لە دەقی نوێی کوردیدا)، خاوەنی ١٢ لێکۆڵینەوەی زانستیە، کە لە گۆڤارەکانی (زانکۆی سلێمانی و زانکۆی ڕاپەڕین و زانکۆی گە میان و «مجلة الاستاذ»)دا، بڵاو کراوەتەوە، جگە لەمانە خاوەنی زیاتر لە ١٤ لێکۆڵینەوەی ترە و لە گۆڤارە ناوخۆییەکاندابڵاو کراوەتەوە. کتێبێکی چاپکراوی هەیە بەناونیشانی (ڕێبازە ئەدەبیەکان).چەندین پۆستی ئیداری وەرگرتووە، هەر لەسەرۆک بەشەوە تا دەگاتە ڕاگر. لە ئێستادا ڕاگری کۆلیجی زمانە لە زانکۆی سلێمانی و مامۆستای بەشی کوردییە.

Email:Abdulqadir.muhammed@universul.edu.iq

م.ی. ئاوارە فەرەیدون قادر

لەدایکبووی ١٩٧٤/٧/٢٥ لە شاری سلێمانی، لەساڵی ١٩٩٥-١٩٩٦ کۆلیجی زمان، بەشی کوردیی لە زانکۆی سلێمانی تەواوکردووە و بڕوانامەی بەکالۆریۆسی بەدەست هێناوە. لە ١٩٩٧/١٢/١٥ وەک فەرمانبەر لەزانکۆی سلێمانی دامەزراوە، لە ٢٠١٢/١/١٦ بڕوانامەی ماستەری لە ئەدەبی کوردیدا بەدەست هێناوە. لە ٢٠١٥/١١/٢٦ لە خوێندنی باڵای دکتورا وەرگیراوە. لە ئێستادا تێزی دکتۆراکەی تەواو کردووە و چاوەڕێی گفتوگۆی نامەکەی کە بە ناونیشانی (شیکارییەکی شیعری نوێی کوردی لە نێوان ساڵانی ١٩٧٠-١٩٩٠ بە میتۆدی هەڵوەشاندنەوە).

Email:awara.qadir@univsul.edu.iq